

274561

NYELVMŰVELŐ FÜZETEK

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGÁNAK
MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

ZSIRAI MIKLÓS

2. SZÁM

VAN-E SZÜKSÉG NYELVMŰVELÉSÜNK IRÁNYÍTÁSÁRA?

ÍRTA

ZOLNAI GYULA

A MAGYAROSAN III. ÉVFOLYAMÁBÓL VALÓ KÜLÖNNYOMAT

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1935

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGA
az 1932-ben megindított nyelvvédő moz-
galom terjesztése és megerősítése végett

NYELVMŰVELŐ FÜZETEK

címen közérdekű és könnyen hozzá-
férhető tanulmányorozatot ad ki.

A sorozatnak most megjelent első két száma;

1. SZINNYEI JÓZSEF: JÓ MAGYARSÁG
(Különnyomat a Magyarosan II. évfolyamából)

Ára 10 fillér

2. ZOLNAI GYULA: VAN-E SZÜKSÉG NYELV-
MŰVELÉSÜNK IRÁNYÍTÁSÁRA?
(Különnyomat a Magyarosan III. évfolyamából)

Ára 20 fillér

674379

NYELVMŰVELŐ FÜZETEK

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEÉMIA NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGÁNAK
MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

ZSIRAI MIKLÓS

2. SZÁM

VAN-E SZÜKSÉG NYELVMŰVELÉSÜNK IRÁNYÍTÁSÁRA ?

ÍRTA

ZOLNAI GYULA

A MAGYAROSAN III. ÉVFOLYAMÁBÓL VALÓ KÜLÖNNYOMAT

MTA
KIK

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEÉMIA KIADÁSA

1935

274561

ELŐSZÓ
MAGYARORSZÁGI KÖNYVTÁRSZABVÁNY
1944.

ELŐSZÓ
MAGYARORSZÁGI KÖNYVTÁRSZABVÁNY
1944.

MAGYARORSZÁGI KÖNYVTÁRSZABVÁNY

MAGYARORSZÁGI KÖNYVTÁRSZABVÁNY
SZABVÁNYI BIZOTTSÁG
KÖNYVTÁRSZABVÁNY
1944. 1949.

107
B

Van-e szükség nyelvművelésünk irányítására ?

Amióta a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága *Magyarosan* című folyóiratával nyilvános működését megkezdte, folyóiratokban és napilapokban többen hozzászóltak nyelvűvelésünk ügyéhez, s a cél nemes voltának kisebb-nagyobb őszinteségű elismerése mellett kifogásokat, ellenvetéseket hangoztattak törekvésünkkel szemben, félreértették célkitűzésünket, ferde szempontból fogták föl némely irányelvünket, sőt egyesek buzgalmunkat a lenéző gúny kézlegyintésével is kísérték. Célszerűnek tartom, hogy ezeket az elhangzott meg nem értő, kifogásoló és gáncsoló hozzászólásokat összefoglaló címek alatt sorban megvizsgáljam s ezzel együtt kifejtsem nézeteimet nyelvűvelésünk kérdéseiről.

Mindenekelőtt azt akarom bizonyítani, hogy nyelvűvelésünk irányítására valóban szükség van, mert már első szavunk, amelyet föllépésünkön hangoztattunk: Veszélyben a magyar nyelv! — ellenmondásra talált. Nincs itt semmi baj! — mondták többen a csak pipáló Ladányival.¹ Mióta irodalom van a világon, a nyelv-

¹ L. Csathó Kálmánnak *Te csak pipálj Ladányi* című színművét, I. föl. 14. jel., II. föl. 2. jel., stb.

szek mindig panaszkodtak a nyelv romlása miatt, pedig egyik ellenvetéstevő szerint — aki valamikor maga is szót emelt volt az ilyen rontás ellen (l. Msn. I, 64)¹ — „valami nagy sopánkodásra nincsen okunk“ (PN. 1932 máj. 14, *Magyarosan* című cikkben). A másik megelégedett hangon így szólt: „Egyáltalán nem látom nyelvünknek veszedelmét. Ellenkezőleg azt kell megállapítanom, hogy a magyar írott nyelv általánosságban ép, egészséges és fejlődőben van. Íróink között van annyi, talán több kitünő stiliszta, mint eddig bármikor volt“, stb. (Nyugat 1933. 5. sz. 177. l.). Még a Magyar Nyelvőr szerkesztője is meg akar nyugtatni bennünket: „Nincs veszélyben a magyar nyelv, sem épsége, sem szépsége, sem zamatja“. Ma már nem írunk így, mondja: *Újabbani* fejlődés. Az *államkormánynáli* kiegyezési kísérlet stb. Az orvosok sem beszélnek többé *függér kötszövetén* levő *rostonyás, hájdagos izzagról* stb. (Nyugat 1933. 15—16. sz. 113. l.). Ez igaz. Ebben az irányban haladást állapíthatunk meg. Nyelvünk Szarvas Gábor hatása alatt megtisztult a túlajtott nyelvújítás mesterkelt szóalakjaitól, kiváló nyelv művészek példái pedig írásmodorunkat természetesebbé, elevenebbé, színesebbé, fordulatosabbá tették. Azonban támadtak újabb bajok, amelyeket szükséges lesz itt kissé részletesebben tárgyalnunk.

1. Mindenekelőtt úgy látom, hogy irodalmunknak egyre szaporodó munkásait nem vezeti kivétel nélkül tösgyökeres nyelvérzék, nem hevíti kizárólag nemzeti szellem; a művelt idegen nyelvekben való nagy arányú jártasság a nemzeti öntudat gyöngülésével kapcsolatban

Rövidítéseink: *BH.* = Budapesti Hirlap (évtizedek óta ez a lap a rendes napi olvasmányom, azért szerepel leg-sűrűbben forrásomul); — *hird.* = hirdetésben; — *mell.* = melléklet; — *MNy.* = Magyar Nyelv, folyóirat; — *Msn.* = Magyarosan, folyóirat; — *Nyr.* = Magyar Nyelvőr, folyóirat; — *PH.* = Pesti Hirlap; — *PN.* = Pesti Napló; — *tc.* = tárcacikkben; — *UN.* = Új Nemzedék, napilap; — *vc.* = vezércikkben.

az idegenszóknak mértéktelen kedvelését. Vonta maga után, s a külföldi iránt mindig tanúsított nagy hódolatunknál fogva a nyugati, különösen a német műveltségnek erős hatása nyelvünk *eredetiségét* egyre jobban veszélyezteti. Ezt csak az nem veszi észre, aki külön nem figyel, vagy aki a nyelv eredetiségének eszméjével szemben teljesen közömbös. Meg lehet állapítani, hogy eredeti szavaink s az idegenből került, de teljesen áthasonult, magyarossá vált, tehát úgyszólván eredetinek tekinthető szók is egyre nagyobb számmal tért vesztenek, szükségtelen idegenszókkal cserélődnek föl, feledésbe merülnek és elavulnak; az idegen elemek aztán némely tárgy- és gondolatkörben elszaporodottságuknál fogva óhatatlanul annyira összetorlódznak sokszor, hogy miattuk nyelvünk egészen nemzetközi (természetesen *internacionális*) keveréknek látszik. Csak figyeljük meg jól közéleti férfaink beszédjét, tudósaink írásmódját, az országgyűlés, a napisajtó, a színházi rovatok, a muzik nyelvét, némely társadalmi osztályaink beszédmódját, és száz meg száz példával fogjuk igazoltnak látni annyiszor hangoztatott panaszomat.¹ Bár erre a nemzetietlen nyelvfejlődésre magában folyóiratunkban is többször

¹ Szókincsünk eredetiségeinek mellőzésével és pusztulásával foglalkoztak következő cikkeim: *Magyar Keleti Műveltségi Központ.* (A műveltség, művelődés szók és származékaik háttérbe jutásáról.) Nyr. XLV, 273. — *Az indogermán ragozás eredetének kérdése.* (A magyartalan tudományos előadásmódról.) Uo. XLVII, 105. — *A tudományos előadásmód és a nyelvtudományi műnyelv kérdéséhez.* Uo. 204. — *A nyelvtudományi műnyelv és az idegen szók kérdéséhez.* Uo. XLIX, 108. — *Hanyagló magyarság.* Világ 1918 okt. 2-i sz., az „Élet és tudomány“ című tárcarovatban. — *Védjük meg nyelvünk épségét.* Uj Nemzedék 1921 márc. 19. te. — *Pusztuló magyar szók.* BH. 1921 máj. 13. te. — *Turániság és magyarság.* Uj Nemzedék 1922 febr. 12. 8. l. — *Szükségtelen és hibás szómódosítások.* MNy. XXIII, 415. 419. — *Szeressük jobban a magyar szót!* BH. 1931 márc. 20. te. — *Nemzeti öntudat a nyelvben.* A Pesti Hírlap Nyelvőre [Bp. 1932]. 38. l. — *Miben áll a mi küzdelmünk az idegen szók ellen?* Msn. II. 97.

rámutatam már,¹ nem lesz fölösleges dolog, ha a hatatlásnak néhány ilyen példáját itt felsorolom.

2. Ami a *deák* és *nemzetközi szókhoz* való szertelen vonzódásunkat illeti, a mai *nemzedék* jobban szereti *generációnak* nevezni magát, régi *becsvágyát* nemzetietlen *ambícióból* megtagadja, előbb *ápol* *eszményeiről* könnyedén lemond, és német mintára *ideálokat kultivál*. *Képelete* előbb-utóbb elsorvad, s helyét kizárólag *fantázia* fogja betölteni. *Semlegességét* föladva *neutralitásra* törekszik. *Tárgyilagosság* helyett *objektivitással* ítéli meg nem a *vitás*, hanem a *kontroverz* kérdéseket. *Vérmérséklete internacionális temperamentummá* változott, *rokon-* és *ellenzenve*, sőt újabban támadt természetesebb *rokon-* és *ellenérzése* is *szimpatia*ba és *antipatia*ba csapott át; akiket pedig ezelőtt *ellenzenveseknek* tartott, azokat ma félnémet-féldeák szóval *unszimpatikusoknak* mondja, stb. stb.

3. Ez a tárgy- és gondolatköreink minden ágában mutatkozó nemzetietlen irány, azazhogy *anacionális tendencia* nyilvánul meg abban is, hogy irodalmi és társalgási nyelvünkben egyre újabb és újabb *latinra fordítások* merülnek föl. Ami Budapesten eddig *átlós út* volt, azt ma *transzverzális* útnak nevezgetjük,² a villamos közlekedés *viszonylatairól reláció* néven szólunk, a *százados évfordulókat centenáriumra* kereszteltük, az *emberbaráti mozgalmakat karitatív akciókkal* cseréltük föl, a *nemes cselekedeteket* pedig színészkedve *gesztusoknak* mondjuk. Az ezeriben egyszer előforduló *ezredévet* is nyomban *milléniumnak* neveztük el, s az emlékére állított műalkotást, valamint az ugyanazért készült versenypályát mai napig is *millenárisnak* mondogatjuk, valószínűleg azért is, mert meggyöngült nyelvérzékünkkel nem tudjuk eldönteni: *ezredévinek* avagy *ezredévesnek*

L. I, 49, 99, 105, 114; II, 35, 81, 97.

² Pl. „Megnyitották a budai *tranzverzális* utat“ (BH. 1932. XII. 18. 15. l., két ízben is), stb.

nevezzük-e. (Az ország, Istennek hála, *ezredéves*, az emlék és a pálya *ezredévi* volna, ha ezt mindnyájunknak megsúghatná a nyelvérzékünk.)¹ Ilyen *deákositások* még, hogy némely cikkeknek a világháború alatt rendeletileg megállapított *legmagasabb* árát — nyilván a német *Maximalpreis* utánzásául — *maximális* árra fordítottuk; hogy „az illetmények *csökkentése* tárgyában“ kiadott miniszteri rendeletek dacára folyton *fizetésredukció*ról beszélünk; hogy a *rögtönbíráskodást* elrendelő és *rögtönítélő bíróságot* fölállító kormányintézkedések közepette is csak *statáriumot* és *statáriális* bíróságot szeretünk mondani; hogy a közigazgatás *egyszerűsítéséről* szóló törvény a gyakorlatban *racionalizálás*sá változott. (Ez a szó voltaképpen *ésszerűsítést* jelent, de szégyelljük használni, mert azt árulnók el vele, hogy az előbbi állapotot *ésszerűtlennek* tartjuk.) A *diákasztal* és *diákoththon* intézményeit hiába állítottuk föl; az előbbiből csakhamar *menzák*, az utóbbiból *internátusok* lettek. A doktori *oklevelek* *honosításáról* már teljesen megfeledeztünk, csak *diplomák nosztrifikálásáról* van tudomásunk, s még a világos és magyaros *diákjóléti* intézményeket is szokatlan összetételű kifejezéssel: *diákszociális* intézményeknek² nevezzük, stb. stb. Amerre csak tekintek, mindenütt egy-egy jó magyar szónak latin vagy nemzetközi kifejezésre való fordításával találkozom, a nélkül, hogy ennek igazi szükségét látnám. Lehet-e ezt a nemzetietlen irányú nyelvfejlődést közömbösen néznünk?

4. A nyelvünkben egyre nagyobb tért hódító latin szók akkora sereget alkotnak már, hogy előszámálásuk lapokra terjedne. Íme egy sebtében összekapott jegyzék

¹ Vö. „az *ezredéves* emlékmű“ (BH. 1933 IX. 27. 4. l.). De ezt is szívesebben fogadhatjuk, mint a magyartalan *milenárist*.

² Pl. egy államférfi beszédében, l. BH. 1926 X. 19. 3. l. stb.

esupán az *-ió* (*-ció*, *-kció*, *-zió*) végű deák szókából, amelyekből hemzseg mai írásunk és beszédünk: *akció*, *reakció*, *redakció*, *produkcó*, *instrukció*, *konstrukció*, *aukció*, *reprodukcó*, *distinkció*, *funkció*, *frakció*, *szelekció*; — *revízió*, *retorzió*, *invázió*, *fúzió*, *konfúzió*, *expanzió*; — *koalíció*, *muníció*, *definíció*, *prohibíció*; — *amortizáció*, *adminisztráció*, *infláció*, *defláció*, *valorizáció*, *deklaráció*, *proklamáció*, *információ*, *szenzáció*, *dotáció*, *konzolidáció*, *variáció*, *restauráció*, *stabilizáció*, *manifesztáció* stb. Aztán az *-ális* végű deákos szók rengetege: *racionális*, *irracionális*, *nacionális*, *tarifális*, *normális*, *abnormális* (kores latin szó!), *tradicionális*, *konvencionális*, *kulturális*, *strukturális*, *konjunkturális*, *konzorcziális*, *kolosszális*, *fenomenális*, *statáriális*, *percentuális*, *kardinális*, *katedrális*, *generális*, stb. stb.

Ez a sorozat csak egy csöpp a mérhetetlen tengerből. Mennyi még a száma az egyéb végződésű deák szavaknak, amelyek nélkül — azt hisszük — nem tudnánk megelni, és amelyek az egész művelt világ (magyarul: *kultúrvilág* = *Kulturwelt*) előtt nyelvünk szegénységét jelenthetik. Pedig hatalmas fejlődő képesség, irígylésre méltó kifejező erő van nyelvünkben, csak nem használjuk ki elegendőképpen. Elképzелhető-e, kérdem, hogy például csak az imént fölsorolt elég nagy számú, deák nevű fogalmakra a XX. század magyarjának ne volna jóra való eredeti szava? Tudjuk, hogy van; a Magyarító Szótár is bizonygatja: mely fölösleges idegenszót miféle, sőt hányféle magyar szóval fejeztünk ki eddig és fejzehtennék ki ezután is. Mindhiába! A fejlődés szókincsünkben az eldeákosodás, az elnemzetköziesedés (értsd: *internacionalizálódás*) felé halad.

5. A manapság divatos *deák*, illetőleg *nemzetközi* *szóknak* nézetem szerint alig egy-két százaléka (értsd: *percentje*) olyan, amelyet valóban nehezen nélkülözhetünk. Ezek is némely vonatkozásban alkalmilag eredeti szókkal is pótolhatók volnának. Egész kis szótárra menő

idézetekkel mutathatnám be, hogy a fölsorolt és fölsorolatlan deákos szókat hogyan fejeztük ki *eddig* eredeti szókkal, és hogyan fejezik ki ilyenekkel még *ma* is azok az íróink, akiknek nyelvérzékét erős *nemzeti öntudat* vezérli, akik írásaikban és beszédjükben egy pillanatra sem feledkeznek meg magyarságukról s a nemzeti nyelv *eredetiségének* eszményéről. Igaz, hogy szókinésünknek efféle *szükségtelen*, tehát élődsi jellegű idegen elemei nem együtt és egyszerre (magyar szóval: nem *kollektíve*) lépnek föl beszédünkben és írásainkban, hanem többékevésbé elszórtan, némelyikük csak szórványosan (magyarul: *sporadikusan*, még magyarabban: *sporadice*). Ámde éppen az imént fölsorolt deák szók, előszámálhatatlan más ilyen divatszavainkkal együtt, napról-napra annyira tért hódítanak s lassanként úgy meggyökereznek a mindennapi nyelvszokásban, hogy a pótolhatatlan és elkerülhetetlen idegen elemekkel társulva lép-ten-nyomon akaratlanul, sőt a legjobb szándék ellenére is valóságos eszperantószerű keveréket hoznak létre beszédünkben és írásainkban.

6. Politikai szónoklataink, még legkiválóbb, országos hírű, sőt világhírű szónokaink beszédei is tele vannak olyan latin, illetőleg nemzetközi szókkal, amelyek találó eredeti szavainknak jogát bitorolják. Igaz, hogy ezt a deákos beszédshokást részben a százados multnak tiszteletreméltó hagyománya (magyarán mondva: *tradíciója*) menti, s annak a nem is nagyon rég letűnt kornak a hazajáró lelkét láthatjuk benne, mikor a nemzet vezető rétege még latinul tanácskozott, törvénykezett és vitázott. Szarvas Gábor ezt a nyelvshokásbeli jelenséget a maga enyelgő tréfájával úgy állította élénk, mint kétségtelen bizonyítékot annak a vádnak az alaptalansága mellett, hogy minálunk a latin nyelvtanítás eredménytelen volna. *S mi ne tudnánk latinul?* című szellemes és több mint egy emberöltő multával sem időszerűtlen cikkében Polonyi Géza, Apponyi Albert, Szilágyi Dezső és

Csáky Albin képviselőházi beszédeiből bő szemelvényeket közölt ilyen deákos kifejezésekre, mint: „Ő a vallás-szabadság elméletéből kizárja a *receptio* minden nemét. Egy kis *reminiscentiával* szolgál. Ezzel *restituálja* a tényállást. Hozzájárul az *interpretatio*hoz. A polgári házasságról szóló *rotulust* meglátta. Nem állítja oda mint *postulatumot*. A házasság polgári kötésében találja a *garantiát*. Az államnak az egyházzal való *concurrentiáját* ki akarja zárni“ stb. (Nyr. 1894. évf. 125. s köv. ll.). Nyolc év múlva Philoxenos néven, *Petitio a magyar intelligentiához* jellemző cím alatt Tolnai Vilmos, a Magyarító Szótár szerkesztője gúnyolta ki ugyancsak a Nyelvőrben (1902. évf. 20. s köv. ll.) az idegenszókkal való visszaélést¹ és tényleges példáit az akkori miniszterelnök — amint nevezi: „a *premier-miniszter*, a *par excellence debatter*“ — beszédeiből veszi, ilyen kifejezések seregét idézve, mint: „bár kényes témával *aposztrofálja* őt N. N. képviselő, kiről nem tudja, mi jogon *vindikálja* magának, hogy ilyen *apodiktikus* kérdést intézzen hozzá, nem *retirál* meg a képviselő *aposztrofája* előtt“ stb. stb.

A helyzet azonban továbbra sem változott meg. Országgyűlésünk nyelve ma is a hagyományos deákos és nemzetközies beszédmód példája, kelletén túl halmozza a szükségtelen idegenszókat, és nagy hatással van politikai íróink, hírlapjaink nyelvére és az egész művelt magyarság nyelvszokására is. Íme néhány idézet az országgyűlés, minisztereink és más politikusaink beszédmódjából, a hírlapi közlések alapján:

a) Egy-egy mondatban két elkerülhető idegen szó: „a *revízió szigmatizál*óvá válik azokra a pénzügyintézetekre, amelyek igénybe veszik“ (BH. 1916 I. 12, miniszter beszédéből, e h.: ellenőrzés v. fölülvizsgálás és megbélyegzővé); „a tényt természetesen elfogadom, ennek

¹ Erre vonatkozó és névrajtását fölfedő vallomását l. MNy. XVI, 143.

konzekvenciáit magunkra nézve szintén *akceptálom*“ (uo. 1917 II. 6, 3. l., e h.: következményeit elismerem); „a kiknek *karaktere absolute* fölül áll minden meggyanúsításon“ (uo. 1918 VIII. 8, 3. l., e h.: jelleme föltétlenül v. teljességgel); „hát birnak az urak *morális bázissal* arra, hogy ilyen szemrehányást tegyenek a kormány-
nak?“ (uo. 1922 I. 24, 6. l., e h.: erkölcsi alappal); „a béke *atmoszférájának stabilitását* biztosítsák“ (uo. 1933 VI. 25, 4. l., e h.: légkörének tartósságát v. állandóságát); „ebben a kérdésben *absolute objektíveknek* kell lenniünk“ (uo. XII. 5, 2. l., e h.: teljességgel tárgyilagos-
sáknak), stb. stb.

b) Még kirívóbb, mikor a magyar szók közé két egyforma — jellegzetesen latin — végződésű szót keverünk, mint pl.: „két elv uralkodik az érvényesülés terén: a *szelekció* és *protekció*“ (BH. 1928 XII. 18, 2. l., e h.: megválogatás, kiválogatás v. kiválasztás; a másik szóban levő rosszaló árnyalatot legföljebb körülírással fejezhetnök ki, pl. „érdemtelen pártfogás“-sal); „a jólét jelenti az anyagiaknak bizonyos fokát, a *materiális* és *kulturális* javak mennyiségét“ (uo. 1929 XI. 13, 5. l., e h.: anyagi és műveltségi); „összeesik [a szóbanforgó nehézség] az állami *adminisztráció redukciójával*“ (uo. 1931 V. 12, 4. l., e h.: igazgatás megszorításával v. egyszerűsítésével, a szerint, amint gondoljuk); „vannak *speciális kulturális* intézmények“ (ország. beszédből, uo. 1932 V. 4, 1. l.; szerencse, hogy nem: speciális kulturális intéstitúciók; e h.: külön v. szakszerű művelődési intézmények); stb. stb. Effélék is százával fordulnak elő mai deákos beszédmódunkban.

c) Egy-egy mondatban három elkerülhető idegen szó: „a külügyminiszter a világ közvéleménye előtt sikeresen *exponálta* a *revizió posztulátumát*“ (BH. 1929 VI. 23, 5. l., e h.: sikeresen fejtette ki a békemódosítás kívánságát v. szükséges voltát); „a *stabilizálódott atmoszférában* a társadalom ma már hozzákezdhet *kultú-*

rális kötelességének teljesítéséhez“ (uo. 1933 X. 17, 8. l., e h.: a megszilárdult viszonyok között, a művelődés terén való, v. művelődési kötelességének stb.); „a trianoni szerződés *revíziójával* foglalkozott Európa egyéb *aktuális* politikai *problémáinak* szemszögéből“ (uo. XII. 1, 3. l., e h.: fölülvizsgálásával v. módosításával, az időszerű v. napirenden levő politikai kérdések szemszögéből), stb. stb.

d) Legkirívóbbak természetesen az idegen szónak tömegesebb torlódásai, aminők pl.: „az előadó a két állam különvett *belső konszolidációjának* föladatait részletesen ismertetve, arra a *konkluzióra* jut, Magyarország főfeladata ezen a téren nemzetiségi és gazdasági *problémák liberális* szellemben történő... megoldásában keresendő“ (BH. 1916 XII. 8, 7. l.);¹ „a *koncentrációhoz* a lelkek *harmoniaja* szükséges, mert különben az eredménye az erők *dekompozíciója* s nem *koncentráció*“ (uo. 1917 IV. 14, politikai beszéd ismertetéséből); „nemesak *rekonstrukcióról* van szó, hanem *regenerációról*, nemesak *regenerációról*, hanem *reneszánszról*. *Racionalizálni* kell az egész gazdasági életet, minden *irracionális* berendezés... tűnjék el“ (uo. X. 23, 7. l.); „követeli a *diplomák nosztrifikálásának numerusz klauzuzát*“ (uo. 1927 XI. 15, 2. l.); „csak ott ért el [az isten-eszme] bizonyos *stabilitást*, de akkor is az *evolúció* rovására, és a Nyugat — *evolúciótól* áthatott — *atmoszférájával* való érintkezés megbombasztotta ezeket az állandóságokat“ (uo. 1930 IV. 24, egy államférfi tárcacikkében); „a szellemi együttműködést... az egyes nemzetek különféle *relációiban individualizálni, specializálni és konkretizálni* kell“ (uo. V. 13, 7. l.); „8 milliő *redukciót* keresztülvinni... olyan tárcánál, ahol az *adminisztrációt* már a *minimumra redukál*“

¹ Az elkerülhető idegen szónak magyar megfelelőire hosszadalmas dolog volna az ilyen idézetekben is rámutatnom. Megtalálhatók ezek, árnyalat szerinti bő változataikkal. Tolnai Vilmos Magyarító Szótárában.

ták: valóban nehéz volt“ (uo. VI. 4, 2. l.); „foglalkozik a belgrádi kisantant-konferenciával és úgy tudja, hogy a konferencia a revízió problémájával is foglalkozni fog, amely jelen pillanatban akut fázisba került“ (uo. 1932 V. 11, 2. l.); „előnyt jelentene a devalváció export és import relációjában is“ (uo. 1933 I. 18, 5. l.); „a fórumon államszocialisztikus tendenciák ölelkeznek a bürokratikus kollektivizmus velleitásaival, a nemzeti és világszemléleti frázisok generálszaftjával leöntve“ (uo. 1933 II. 11, 4. l.), stb. stb. Az efféle halmozódások idegen szavai között természetesen olyanok is vannak, amelyek eredeti szóval alig pótolhatók. Annyival inkább kerülnünk kellene a többieket, a magyarul is kifejezhetőket, mert nyelvünk ilyen fejlődés következtében lassanként teljesen el fogja veszteni eredeti nemzeties jellegét. Szent meggyőződésem tehát, hogy beszédünknek erről a szokásáról egy magasabb és nemesebb célért: nyelvünk önállóságának és eredetiségének eszméjéért le kellene mondanunk.

7. Ezt az áldozatos lemondást elvárhatjuk a tudomány művelőitől is. Mert egy kis baj, szerény véleményem szerint, itt is van. Orvosaink; igaz, nem írnak ma már *függér kötszövetén* levő *rostonyás, hájdagos izzagról*, amit a Nyelvőr joggal tart haladásunk egyik örvendetes jelenségének; ámde e helyett az ellenkező és szerintem nem kevésbé veszedelmes irány kapott lábra nemcsak orvosainknak, hanem a többi tudományágak művelőinek, sőt — megbocsássanak tisztelt szaktársaim — itt-ott nyelvűváraink körében is. Ami az orvosokat illeti, a Nyelvőr maga idézett nemrég (Nyr. LXI, 24) egy ilyen rettenetes mondatot a Gyógyászat tudományos közleményeiből: „A *reactiós-typus* elhangolódásának *manifestatiós* összetevői¹ részben *specifikus*, részben *compensatiós* karakterűek. Így a *vagotoniás* reac-

¹ Szerenesére nem *componensei*, amit szintén igen kedvelünk ma.

tiós-typus mellett a *lipoidok* *quantitativ* értékét számításba véve, a *hypcholesterinaemia* a *characteristicum*, ellenben, ha az állapot *paroxismalis krisisekben culminál*, úgy a *characteristicum* a *hypercholesterinaemia*. Ezen *endogen automatismushoz* szükséges anyagok *disponibilis* mennyiségű *quantitativ* értéke [így?] elégséges volta okozza a *reactiós-typus* jellegével szövődött *psychikus aequivalensek* kialakulását.“ Ezt az egymagában is kor- és körjellemző adatot csak egy, egészen új példával toldom meg: „A *hereditásos* idegbajok elvi sajátossága az *ektodermalis elektivitás* és ezenkívül a *heredodegeneratió*nak *systemás* és *segmentár* volta. Ennek értelmében az öröklött¹ idegbajok csiralemezbetegségek,² melyek az *ektoderma* öröklött gyengeségén alapulnak és *segmentársystemás* határu *elektiv ektodermogen degeneratiókban* jelentkeznek“ (Akad. Értesítő XLIII, 132, az 1933-i Weiss Fülöp-jutalomról szóló jelentésben; a *segmentár* szó írásmódja: *ä*-je is elárulja, hogy voltaképpen a német orvosi nyelv hatásával van itt dolgunk). — Hát magyar nyelv-é ez? — kérdem. Amint főleg az első mutatóványból láthatjuk, nemcsak a betegségek és egyéb orvostudományi fogalmak megnevezésére használják orvosaink a latin-görög szókat, hanem igen sok közönséges és általános fogalomra is (pl. *specifikus*, *compensatiós karakterü*, *characteristicum*, *culminál*, *disponibilis* stb.), és ez beszédjüknek és írásaiknak magyartalanságát még fokozza.

Csak röviden érintem mai orvosi nyelvünknek azt a veszedelmét, hogy a betegekkel (szerintük: *pácienstekkel*) való érintkezéseikben és hivatalos jelentéseikben is következetesen használt görög-latin szókat beleültették orvosaink már társalgási nyelvünkbe is és ezzel pusztulásra kárhoztattak számtalan jó eredeti, vagy eredeties hangzásúvá hasonult szavunkat, úgymint pl. a

¹ Értsd: hereditásos. — ² Értsd: ektodermabetegségek.

csúzt, amelyből reuma és reumatizmus lett a közszájon is; a gümőkórt, amely tuberkulózissá fajult; a hátgerinc-sorvadást és vérbajt, amelyek tábesz és luesz alakban lépnek föl; a hasnyálmirigyet és dülömirigyet, amelyek pankreaszsá és prosztatává változtak át; a pokolkövet, amelyből lápisz, a fertőzést, amelyből infekció, a fertőtlenítést, amelyből dezinficiálás, és a befecskendezést, amelyből általánosan injekció lett, stb. stb. Hát szükséges-e a XX. században eredeti szavainkat derűreborúra latinnal fölcserélgetnünk?! Meg vagyok győződve róla, hogy ha az agy, szív, tüdő stb. eredeti testrésznevek, és pl. az agyvérzés, köszvény, rák, tüdőgyulladás, vakbélgyulladás és más magyar baj- és betegségneveink, amelyeket — legalább ma még — orvosaink is általánosan használnak, nem szállítják le orvostudományunknak európaiilag elismert színvonalát, nem árthatnának ennek a többi, egyre jobban mellőzött és maholnap egészen feledésbe menő eredeti orvosi kifejezéseink sem.

8. Amit az orvosi tudomány mai nyelvéről fölpanaszoltunk, azt sajnálattal megállapíthatjuk a többi tudományszakok nyelvéről is. Minden tudományágból azonban hosszadalmas dolog volna példákat idéznem. Legyen elég csupán egy pár szemelvényre szorítkoznom. Ime: „A műalkotás mikrokozmosz jellege¹ — az univerzummal való összehasonlítás² filozófiai nívóján, tehát már metaesztétikusan³ elgondolva — ezzel szemben szimbolikus és formális, nem pegig allegórikus és tartalmi; mikrokozmosz, mert szintén kozmosz, mert a formák, melyek konstituálják, minden tételezhető⁴ lehetőségek⁵ abszolutságát, benső⁶ tökéletességét⁷ és imma-

¹ Lehetne: karaktere. — ² Miért nem: komparáció? —

³ Lehetne: metaesztétice; az effélék is divatosak manap. —

⁴ Annyi-e, mint magyarul: szupponálható? — ⁵ Mért nem: possibilitások? — ⁶ Talán megfelelőbb volna: intern? —

⁷ Lehetne: perfekcióját v. perfektségét.

nens teljességét¹ adják meg neki" (Athenaeum 1918-i évf. 82. l.). „Az *individualisztikus* és a *kollektivistikus*, valamint a *materialisztikus* és *ideológiai* történetfelfogások ismertetésével mintha csak az *individualisztikus* és *kollektivistikus*, a lélektani és néplélektani² *szociológia*, a történelmi *materializmus* vagy a különböző (*intellektualisztikus*, *etikai*, *politikai* és *teológiai*) *ideológiai* irányok *szociológiájának* a bemutatását látnók" (Klebensberg-Emlékkönyv 7. l.). „A *klima* változásai átlag itt is a Brückner-féle, 35 évenként megismétlődő *periódusokat* követik. Ezekben a *periódusokban* a hőfok hol az egyik, hol a másik *maximális* végletbe csap át és így arányszámításokban bizonyos *klimai* állandó középértékek adódnak. A *klima* ettől a *konstans* középértéktől végeredményben nem tér el és ez a megállapítás... különösen jelentőségteljes a mostani... *abnormálisnak* látszó időjárás idején, mert eloszlatja azt a tévhitet, ... amely tévhit oda *konkludál*, hogy Európában általában állandó és a hideg felé *tendáló* *klimaváltozás* állott be" (egy természettudományi előadás kivonatában, BH. 1929 II. 16, 11. l.). „A magyarság szellemének ilyirányú *komplex* kibontakozási formáiban, a művelődési eszményekben³ s megvalósító⁴ *organizatórius* eszközeiben találja fel Kornis a maga sajátos⁵ *problémakörét*, amelyben az avatott *pszichológus*, valamint a történet- és *kultúrfilozófus* szempontjai szerencsésen találkoznak. A jelenségek, cselekvések és eszmé-

¹ Akár *totalitását* is. Az itt fölhozott idegen szók t. i. mind közkeveltségűek. Mennyi fejlődési lehetőség kínálkozik tehát még tudományos nyelvünk magyarsága terén!

² Szerencsére nem: *pszichológiai* és *néppszichológiai*, hiszen legtöbbször így mondjuk.

³ Szerencsére nem: *kultúridealokban*, mert inkább így szeretjük ma mondani. — ⁴ Lehetne: *realizáló*. — ⁵ Szokottabb volna: *speciális*.

nyek¹ külső nyilvánulata csak kutatási eszközszámba megy, a főcél a mindenkori benső *dinamikus* tényezőknek² *objektívációkból* való kinyomozása, a *kollektív* szellem életformáinak felderítése, amely feladat megoldása egyben a társadalom szerkezeti³ *analízisét* is feltételezi“ (bírálati jelentésben, Akad. Értesítő XL, 124). Ezeket a magam találta helyeket megtoldom a széptudomány mezejéről azzal, amit Császár Elemér 1905-ben mutatott be egy műkiállítás ismertetéséből: „Olgay *kollektív*ja a *modern művészet kritikusanak*, *amateurjének* fölötté érdekes, mert *frappánsan* s *plastikusan* rávilágít Szinyey *impresszionizmusának* fő *tendenciájára*. *Deklarálhatjuk*, hogy Szinyeyt *poétává*, *pantheistává* tette a természetimádás, Olgay pedig *túlkultivált dekadens*, *gourmet* finnyáskodással válogatja a *panorámából* az *artisztikumot*, közel jutva ezzel a *hedonisták cinikus* életfilozófiájához. Olgay *bizarrsága differenciáló*, *pittoreszk*, *Bizarr fényvibrációival bravuros*, *pi-káns* s *szuggerálni* képes a saját *impresszióit*. De komolyabb, mély *akkordokat* ütő művei előtt az jut eszünkbe, hogy csak a *par excellence* *artista stílizálásai*, azok költészete *melankolikus*, *sonorikus*, majd meg, mint az *Andrássy exquisit galériájából* való Tisza mutatja, *nagystíliú kontrasztja* annak a *kolorizmusnak*“ (Nyr. XXXIV, 273).⁴

Hadd idézzek itt néhányat tudományos előadásaink és dolgozataink címeiből is, amelyek úgyszólván teljesen deákul vannak fogalmazva: „az *elektromos*

¹ Szerencsére nem: *ideálok*. — ² Miért nem *faktoroknak*?

³ Tudományosabb volna: *strukturális*.

⁴ Az aláhúzások a közlőtől valók. Az idegen szók természetesen nem mind nélkülözhetők a cikkben. Az idézethez Császár ezt a megjegyzést fűzte: „Hogy a *publikum goutirozza-e* Olgay művészetét, — kérdés. De hogy az *ilyen magyar nyelvet* az idegen szavak *legdelikátabb gourmetjei* is *volapüknek* tartják, az — majdnem bizonyos.“

condensator impulsiv és *corpuscularis* sugárzásáról“ (Akad. Értesítő 1918. évf. 178. l.); „a pedagógiai problémák revíziója és a humanisztikus gimnázium“ (l. BH. 1923 IX. 27, 5. l.); „átlátszó közegek longitudinális magneto-optikai effektusainak molekuláris elmélete“¹ (a budapesti egyetem bölcészeti karán 1925/26-ban elfogadott 29. számú doktori értekezés címe); „a congenitális lues prophylaxisáról és terapiájáról“ (fölvlasás Balatonfüreden, l. BH. 1927 V. 17, 8. l.; csak a névelő meg az és magyar benne); „individualpsychológiai² problémák a nyelvtanár, az osztályfőnök és a cserkészparancsnok praxisában“ (a Magyar Individualpszichologiai Egyesület egyik előadásának címe, l. BH. 1930 I. 15, 12. l.); „egy analitikus geometriai determináns irreducibilitásáról“ (egy műegyetemi tanár előadása, l. BH. 1932 II. 19, 7. l.), stb. stb. A budapesti egyetem egyik intézetének levélpapírján ezt a címet találtam 1922-ben: „A kir. m. Tudomány-egyetem Zoologiai és Comparativ-anatomiai Intézete“.³ Egy orvostanár pedig, amint hallottam, a tetszhalált tudományosan így határozta meg: „a vitális energiák intenzitásának minimálisra redukálódása“. (Kár, hogy a névelőt még nem tudjuk latinra fordítani!) Ennek a nyelvnek betetőzését az ilyenféle tudományos könyvcímek teszik, mint pl.: *Organikus kémia. Projektív geometria. Planimetria és trigonometria. Stereometria és szferikus trigonometria*, stb. stb. (L. a megfelelő szakjegyzékekben, magyarul: *katalógusokban*.)

Az idézeteinkbeli tudományos műszók nagy részére nem is próbáltunk talán eredeti kifejezést kigondolni (hogy ezt helyesen tettük-e, vita tárgya lehet), de fokozza az idegenszerű hatást az olyan latin műszókkal

¹ Szerencsére nem *teóriája*.

² Németes latin összetétel = *Individualpsychologie*.

³ Háttha még az utolsó szóból egy szép napon *Institútuma* lesz, hiszen a németek *Institut*-nak mondják.

való kapcsolódásuk, amelyeket szükségtelenül alkalmazunk, mert megvannak alkalmas megfelelőik nyelvünkben is. Megállapíthatjuk ugyanis azt a nemzetietlen nyelvfejlődési jelenséget is, hogy különféle tudomány-szakokban az évtizedeken át használt, találó eredeti műszavak szintén kezdenek kimenni a divatból. A bölcselet terén például, míg a 70-es években cikksorozatok foglalkoztak e szak eredeti műnyelvének kifejlesztésével és szabatosná tételével (magyarul: *precizírozásával*),¹ addig ma sorra lemondunk e téren is több mint félszázados vívmányainkról. Már maga a szak neve, a *bölcsélet* is fehér holló manap, s a *lélektan*, *képzettársítás*, *módszer*, *rendszer*, *elmélet* stb. stb. helyett csaknem mindig *filozófiá-t*, *pszichológiá-t*, *asszociáció-t*, *metódus-t*, *szisztémá-t* mondunk. A természettudományban kipusztul például a találó *színkép* és *színképelemzés*, és helyüket a *spektrum* és *spektrumanalízis*, sőt a merőben németes *spektrálanalízis* (= *Spektralanalyse*)² foglalja el. A nyelvtudományban divatosak lettek az ilyenféle szükségtelen latin műszók, mint: *intervocalicus* (e h.: magánhangzóközi v. hangzóközi), „*vocalicus* szókezdet“ (e h.: magánhangzós), „*consonanticus* szókezdet“ (e h.: mássalhangzós), *dialectus* (e h.: nyelvjárás), *dialecticus* és *dialectalis* (e h.: nyelvjárás), *tempus* (e h.: igeidő v. időalak), *modus* (e h.: igemód v. módalak), *singularis* (e h.: egyesszám v. egyesszámi), *pluralis* (e h.: többesszám v. többesszámi), *nominalis* (e h.: névszói), *verbalis* (e h.: igei), stb. stb. (bocsánat: *etc. etc.*). Tudományos nyelvünk elmagyartalanodása tehát két körülményre vezethető vissza: egyrészt az eredeti műszóalkotás elhanyagolására, másrészt a már megalkotott

¹ L. Bánóczy Józsefnek *A bölcselet magyar nyelve* című dolgozatát, Nyr. V–VIII. és XI. k.

² Pl. csak legutóbb is egy természettudósunk nyilatkozásában: (a nap) „melegét a *spektrálanalízis* segítségével... elég pontosan lehet mérni“ (BH. 1934 II. 23. 6. l.).

eredeti műszóknak nemzetköziesekkel való szükségtelen fölcserélésére.

Tudományos nyelvünknek ez a deákossága aztán a tudomány művelőiben a latin szóknak általánosabb kedvelését is kifejleszti, úgyhogy tudósaink népszerű előadásaikban, könyveikben, cikkeikben, sőt közéleti kérdésekről való nyilatkozásaikban és mindennapi társalgásukban is ezt a deák szókkal kevert nyelvet szeretik használni. Ugyanígy ír és beszél, latin műveltsége alapján, társadalmunknak csaknem egész fölsőbb rétege is. Íme néhány mutató: „Rendkívüli mértékben képes [a paizsmirigy hatóanyaga] gyorsítani az *intermediaer* anyagcserét“ (A Magyar Szemle Kincsestára című népszerű kiadványsorozatban, 96. sz. 71. l.); „hatása, amelyet az *intermediär* [így, német helyesírással] anyagcserére gyakorol, rendkívül jelentékeny“ (uo. 73. l. és még számtalan efféle); „a háború előkészítése... a *diszponált* egyénekben *funkcionális* zavarokat is váltott ki... a *patológiásan* megterhelt idegrendszer talaján... *pszikés* zavarok fejlődtek ki... csaknem minden ilyen esetben a *neuropatiás diszpozíció* ki volt mutatható... a *mániás-depressziós* elmezavar kitörését — a megfelelő *speciális* hajlam mellett — a háborús mozgalom csak elősegítette“ stb. (orvostanárnak nyilatkozatából, BH. 1916 III. 27, 4. l.); „a miniszterelnöki *dignitással* szemben az eddiginél több *reverenciát* tanusítanak“ (egy jogtanár beszélgetéséből, uo. 1917 V. 26, 4. l.); „ez [a British-Museum] a *centruma* minden *muzéális kultúrának*“ (természettudósnak tárcacikkéből, uo. 1928 V. 8); „végeredményben ezekkel a *konklúziókkal* a tudomány immár körülbelül *konkrét* feleletet tud adni az évezreides *spekuláció* egynémely... megfeythetetlennek látszó *problémájára*... Hogy a tudományos kutatások *frappáns* végső *konklúziójával* kezdjem: a nő sohasem lehet az életben a férfi *konkurrensé*... Az asszony *intellektuális*an nemcsak hogy nem *inferiőr*isabb a férfinél, ha-

nem... azt lehet mondani, ...kifinomultabb az *intellektusa* ...a női elmének ez a zavara teszi tehát lehetővé, hogy a nők olyan *intellektuális* munkát vállaljanak, ahol ilyen *judiciumdefektus* esetleg *katasztrófát* idézhet elő“ (orvostanári nyilatkozatból, uo. 1930 VI. 4, 5—6. l.); „Osborn amerikai *paleontologus epochális opus magna*“ (természettudósnak cikkében, uo. 1930 VIII. 24, 12. l.); „21 milliót fordítottak *kulturális és humanitárius* célokra. A lyoni orvosi *fakultás rekonstrukciójára* több mint 300.000 dollárt... adtak“ (egyet. tanár cikkében, uo. X. 12, 4. l.); „emelniünk kell minden vonalon, *kulturális produkciók standardjét*“ (uo. 1932 X. 9, 13. l., egy tudós iratából, e h.: a művelődés terén való munkásságunk szintjét), stb. stb.

Hogy ez a magasabb társadalmi réteg a mindennapi társalgásban is ilyen deákos nyelvet használ, arról egy kis megfigyelés útján mindenki maga meggyőződhetik.

9. Államférfiainknak, tudósainknak, egész fölsőbb társadalmi rétegünknek ez a deákos szelleme nyilvánul meg aztán a napi sajtóban is, egyrészt mert hírlapíróink maguk is e fölsőbb réteg képviselői, másrészt mert visszhangjai e réteg szelleme nyilvánulásainak. Az elhangzott szónoklatokat, a tudományos előadásokat ugyanis a napilapok vagy változatlanul közlik, vagy ha kivonatolják is, éppen a deákos kifejezéseiken változtatnak legkevésbé. Még a magyarosságra legnagyobb gondot fordító és legizőbb nemzetiességtől hevített újságok sem veszik észre, mennyire kirínak a mi turáni nyelvünk hangzásából ezek a lépten-nyomon, néha közvetlenül egymás mellett, sőt egymás hegyén-hátán, legtöbbször pedig eredeti szavainkat minduntalan tarkázva jelentkező deák és nemzetközi szók, amelyek eredeti szók helyét foglalják el, s amelyeket, ha már tollunk hegyére kerültek, csekély fáradsággal eredetiekre válthattunk volna föl. Hadd idézzek erre a jelenségre is néhány be-

szédes példát mindennapos megfigyeléseim nagy tömegből:

a) Egy-egy mondatban két elkerülhető idegen szó: „a beregi nép szive vágya ismert, s nem *sporadikus* avagy *lokális*“ (BH. 1915 IX. 29, vc.); „még magától értetődő egy másik következmény is, mely ennek a *perspektívának horizontján feltűnik*“ (uo. 1916 III. 4); „Kvantung provincia függetlenségét *proklamálta*“ (uo. IV. 7, 7. l.); „*energikus akció* induljon meg a háborúnak... minél korábbi befejezésére“ (uo. IV. 27, 7. l.); „hol erről, hol arról kér *autentikus információkat*“ (uo. V. 19, vc.); „a jövőben nemzetközi¹ *konferencia* intézi majd el az esetleges *konfliktusokat*“ (Az Ujság 1916 XI. 19, 10. l.); „az orosz birodalomnak *agresszív* politikai² *tendenciái*“ (BH. 1916 XII. 13, 3. l.); „a főpapi vagyonekat, ha nem is *szekularizálják*, de *unifikálják*“ (uo. 1917 IX. 9, 6. l., más hírlapból idézve); „ez itt a parlamentben mind csak szó, ... akár *agresszív*, akár *konciliáns*“ (uo. X. 25, vc.); „minden személyi érdek és *ambíció* nélkül teszi a *propozíciót*“ (uo.), stb. stb. Százával olvashatunk naponként ilyen mondatokat.³

b) Három elkerülhető idegen szó egy-egy mondatban: „az előkelő üzletvilág szaklapja, a magyar *export- és import-törekvések* mérvadó *organuma*“ (BH. 1917 II. 25, 9. l.); „a mostani *rezsim* a magyarokat alacsony *kulturális* *nívóra* akarja lenyomni“ (uo. 1922 VII. 20, 8. l.); „Európa egyik legtekintélyesebb, *morális* és *materiális* erőkből gazdag, fiatalos *energiától* duzzadó nagyhatalma“ (uo. 1930 IV. 12, 1. l.); „a középső és felső templom *konstrukciója* és *dekorációja* a művészet eleven erejével *szimbolizálja* a szent nyomorúságos földi életét“ (uo. X. 24, 5. l.); „az *incidenseket* az olasz lakos-

¹ Szerencsére nem: *internacionális*. — ² Ezt nem húztam alá, bár szintén deák szó, de pótolhatatlan.

³ A megfelelő eredeti szokat megmondja Tolnai Magyarító Szótára.

ság... *spontán reakciójának* lehet tekinteni“ (uo. 1931 VI. 2, 5. l.); „a... kápolna hajójában egysoros *katafal-kon¹ kandelláberek²* között nyugodott a *szarkofág*“ (uo. 1932 IV. 9, 5. l.); „Bratianu György *disszidens liberális frakciója* résztvesz-e a kormányban“ (uo. VI. 7, 3. l.); „az *interparlamentáris konferenciákra* utazó magyar *delegátusok*“ (uo. VI. 11, 6. l.); „az úgynevezett *produk-tív tárcák dotálása³ percentuálisan* emelkedett“ (uo. VI. 23, 4. l.); „e *kultúra* *titulusa* alatt teljes 14 éven át *pau-perizálták* Szlovenszkót“ (uo. XI. 23, 5. l.); órákig el lehetne merülni érdekességeiben, apró *intimitásaiban*, *grandiózus problémáiban*“ (uo. 1933 IX. 13, vc.), stb. stb. Ilyen mondatokkal lapjainknak úgyszólván minden hasábján találkozhatunk.

c) Tömegesebb idegenszó-torlódások: „A Kosuth *individualitása*, bár a *lírikus, orátor temperamentumokkal* egyáltalán nem *szimpatirozott*, már azért sem lehetett neki ellenszenves“⁴ stb. (Az Ujság 1916 V. 21, 7. l.). „A német *kulturát* egy⁵ *dekadenciában* levő *kultúrának* állítja elénk, míg ezzel ellentétben a francia *kulturát* az egyetlen egészséges fejlődésben levő *kultúrának* értékeli. És a *dekadencia* *szimptomái*? Németország a *kolosszálisért* rajong“ (uo. VI. 28, tc.). „A *passzus* szép és *korrekt, korrekt intenciójában* és kifejezéseiben egyaránt“ (BH. 1917 VI. 1, vc.). „*Radikális demokratikus* elveket⁶ vallott és egyéni⁷ *diszpozícióiban* szinte *deszpotikus oligarka* volt“ (uo. 1917 X. 10, vc.). „Ezt a *teoriát* és vele *drámája⁸ koncepcióját* Zivuska Jenő *robosztus* és értékes *talentumának* csak egyéni⁷

¹ A közleményben háromszor is előforduló szó; a *ravatal* eszébe sem jut az írónak. — ² Így Az II-re nyilván a *kandalló* csábitotta a nyelvérzékét. (Előfordult ugyanígy írva uo. 1933 VI. 3, 2. l. te. is.) — ³ Még divatosabb magyarsággal *dotációja* is lehetett volna.

⁴ Kár, hogy nem: *antipatikus*. — ⁵ Ez a névelő itt németes és szükségtelen. — ⁶ Szerencse, hogy nem: *princípiu-*

lelki¹ *diszpozíciói* sugalhatták“² (uo. 1918 IV. 12, tc.). „Történetük [az oláhoké] az emberiességet lealázó *atrocitások* halmaza ugy szellemi, *etikai*, mint a *fiziológia*, *antropológia* terén [így]. A lelketlen izgatók és osztozkodók *pszichológiai aberrációjukban* a nem gondolkodó tömeg *pszichológiáját* csak *inficiálja*“ (olv. -ják, uo. XII. 6, vc.). „Ma voltaképpen nincsen már vagy még ország, melyet *szocializálni*, *radikalizálni* vagy *republikalizálni* lehetne. Egyikök-másikok beszél ugyan az ország *integritásának* megvédéséről; de mivel védjük meg a *territoriális integritásunkat*, a mikor *mentális integritásunknak* ilyen szörnyű folytonossági hiányai vannak“ (uo. 1919 I. 19, vc.). „Ez az elgondolás, amely alapjában talán a történelmi *materializmusban*, vagy a *szindikalista* és *kollektivistá szociológiában*, vagy a *kommunista demokráciában* gyökeredzik, végeredményében a teljes erkölcsi³ *nihilizmus*hoz és társadalmi⁴ *anarchiához* vezet“⁵ (uo. 1930 I. 26, vc.). „Valami csudálatos *kooperációt* látunk itt a *disszidens* mágnás, a *liberális*, *demokrata*, *szociáldemokrata* politikusok között“⁶ (uo. VI. 24, vc.). „Menetjegyirodai kirendeltség, *prospektusok*, *plakátok*, az idegenforgalmi *propaganda* minden *attribútuma*“ stb. (uo. 1932 V. 18, 5. l.). „Büchler József *szocialista* a *reviziós propaganda* *diszkreditálása* tárgyában *interpellál*“ (uo. VI. 23, 3. l.), stb. stb. Lapokon át

mokat. — ⁷ Lehetett volna *individuális*. — ⁸ Ezt nem kellett volna aláhúzni, de szintén hozzájárul a mondatnak eldeákosodott jellegéhez, azazhogy *karakteréhez*.

¹ Lehetett volna: *pszichikus*.

² Lehetett volna: *inspirálhatták*.

³ Szerencsére nem: *morális*. — ⁴ Szerencsére nem: *szociális*. — ⁵ E mondat idegen szavainak nagy része, sajnos, alig pótolható magyarral. — ⁶ A *mágnás* és *politikus* is deák szók, de az előbbi már egészen magyaros, az utóbbi meg nélkülözhetetlen; a mondat 12 szava között tehát (a névelőt figyelmen kívül hagyva) 7 latin szó került egymás mellé.

folytathatnám az ilyen idegenszerű írásmódnak példáit, de talán ennyi szemelvény is meggyőzhet arról, hogy fölötte elhanyagoljuk eredeti szavainkat, hogy mértéken túl alkalmazzuk a deák szót, s minthogy minden fogalmat valóban nem vagyunk képesek eredeti névvel nevezni meg, beszédünk és írásunk hovatovább nemzetközi egyveleggé válik, ez pedig nyelvünk nemzeties jellegének veszedelmét jelenti.

d) Akik a magyar szót nemzeti érzésből jobban kedvelik, s akik nyelvünk kifejező képességének is tudatával bírnak, legvisszatetszőbbnek bizonyára az olyan nyelvi megnyilatkozásokat fogják találni, amelyekben vagy csupán az alárendelt jelentőségű szók (névelő, névmás, kötőszó stb.) magyarok, vagy csak *egy* jelentős eredeti szó áll a két vagy több idegennel szemben, vagy — s ez a legkirívóbb — amelyekben egyetlenegy igazi magyar szó sem fordul elő. Pedig ilyesmivel cikkek, közlemények, közleményszakaszok és könyvek címeiben elég sűrűn találkozunk. Íme néhány példa: „A radikális éra“ (BH. 1917 IX. 22, vc., e h.: radikális korszak). „Kultura és terror“ (cikksorozat az Élet 1918-i évfolyamában). „Az export-import-lista revíziója“ (BH. 1918 XII. 29, 14. l., e h.: a kiviteli és behozatali jegyzék v. lista fölülvizsgálása). „Export- és import-kultura“ (uo. 1922 XII. 17 és 21, mind a kétszer vc.). „A karitatív valorizáció“ (uo. 1927 XI. 16, vc., e h.: emberbarátias átértékelés). „Interparlamentáris konferencia“ (uo. 1928 VIII. 23, vc., e h.: parlamentközi értekezlet). „Selekcio—protekció“ (uo. XII. 18, 2. l., e h.: kiválogatás stb. és érdemetlen pártfogás). „Revízió és Legitimizmus“ (PH. 1929 I. 3, vc., e h.: békemódosítás és leg.). „Parlamentarizmus, diktatura, abszolút monarchia“ (BH. 1929 I. 12, vc; legalább a diktatura h. parancsuralmat írtam volna). „Revízió és illúzió“ (uo. I. 25, vc., e h.: békemódosítás és pl. ábránd stb.). „Akinek a parlamentarizmus reakciós és a diktatura demokratikus“ (uo. X.

17, 6. 1.). „Három amatőr futballista jubileuma“ (uo. XI. 3. 20. 1.; legalább *mükedvelő labdarugót* lehetett volna mondani). „A *flottakonferencia agoniája*“ (uo. 1930 III. 23, 2. 1., e h.: a hajóhad-értekezlet vívódása). „*Katolikus pedagógiai kongresszus*“ (uo. XI. 3, e h.: kat. nevelésügyi nagygyűlés). „A *református teológiai akadémia konferenciája*“ (uo. 1931 I. 21, 9. 1.; a 2. és 4. szó helyett *hittudományit* és *értekezletet* lehetett volna mondani). „*Teória és praxis*“ (uo. I. 22,tc., e h.: elmélet és gyakorlat). „A *numerusz klauzusz statisztikája*“ (uo. XI. 12, 2. 1.; a két első szó helyett *létszámkorlátozást v. zárt számot* írtam volna). „*Destrukció és konstrukció*“ (uo. 1932 II. 17, 7. 1., egy bíró előadásának címe). „*Intarziás politikus-portrék*“ (uo. V. 29, 12. 1.). „A *patentirozás rekorderei*“ (uo. VIII. 7, 6. 1., e h.: a szabadalmazás rekordteremtői). „A *propaganda minisztérium kultúrprogrammja*“ (uo. 1933 III. 31, 3. 1., németországi közleményen; legalább az utolsó szót *művelődési munkatervvel* cseréltem volna föl). „*Reminiszcenciák és problémák*“ (uo. IV. 16, 6. 1., egy államférfi cikkének címe, például e h.: visszaemlékezések és megoldandó föladatok). „*Anschluss és restauráció*“ (uo. V. 12, 3. 1., e h.: az osztrák-német csatlakozás és a királyság v. császárság visszaállítása). „*Anschluss és Habsburg-restauráció*“ (uo. V. 17, 3. 1.). „Az *Anschluss* és a *personális unió*“ (uo. V. 18, 4. 1.). „*Káosz és konferencia*“ (uo. 1934 II. 16, mell. 1. 1., e h.: zűrzavar és világertekezlet), stb. stb. Az idegen szók ilyen kirívó és visszatetsző halmozódása természetesen annál gyakoribb lesz nyelvhasználatunkban, mennél kevésbé becsüljük meg saját eredeti kifejezéseinket, és mennél többet mellőzünk közülük a máris divatos és az egyre nagyobb számmal forgalomba kerülő újabb idegen szók kedvéért.

Nem lehetett minden áron takarékoskodnom ilyen természetű irodalmi idézeteimben, mert éppen azt akartam velük megmutatni, hogy a deákos beszéd, a latin és

nemzetközi szók módfeletti kedvelése mennyire általános és egyre hatalmasodó nyelvdivat nálunk s mily szükségtelenül tarkítja nyelvünket; egyúttal arra a lapangó veszedelemre is figyelmeztetni kívántam, amelyet e divatnak tovább terjedése nyelvünk nemzeti jellege és eredetisége szempontjából okozhat. Azonban elejét kell vennem annak a szemrehányásnak, mintha föntebbi idézeteim, valamint eddigi hasonló célú fölszólalásaim is bárkinek írói vagy szónoki egyénisége ellen irányuló hibáztatások, még kevésbé hogy megrovások akarnának lenni. Magát a nyelvszokást, jobban mondva a nyelvdivatot bírálom mindig és tartom nyelvünk kifejező képessége és mai fejlettsége mellett szükségtelennek, szerencsétlennek, sőt veszedelmesnek és szeretnék mindenkit meggyőzni arról, hogy ezen a szokáson és divaton üdvös volna mentől gyorsabban, mentől általánosabban és gyökeresebben változtatnunk, természetesen a lehetőség határainak józan figyelembevételével.

10. Eddigi példáimmal a deák — latin-görög és egyúttal nemzetközi — szóknak veszedelmes beözönléséről akartam képet adni, amit mind az irodalmi, mind a társalgási nyelvben egyaránt sajnosan tapasztalhatni. E mellett a hozzánk legközelebb álló s egyúttal honfitársaink egy részének anyanyelvét is tevő nyugati nyelvnek, a német nyelvnek is megvan a maga rontó hatása, azzal a különbséggel mégis, hogy a német szók inkább a társalgási nyelvben terjednek el, míg az irodalmi nyelv e tekintetben, szerencsére, bizonyos tartózkodást mutat. Hogy a német nyelv szavai mindazonáltal az irodalomban is mennyire terjedőben vannak, arról *Vermut-féle nyelvfejlődés* című cikkem adott már némi képet (Msn. I, 105. s. köv. ll.). Elegendő ezt csak egy-két adattal színeznem tovább. Az *Anschluss* állandó szó ajkunkon és tollunkon *Németországhoz csatlakozás* vagy *osztrák-német csatlakozás*, további fölemlítés esetében, vagy ha

amúgy is érthető, egyszerűen *csatlakozás*¹ helyett. Egyre gyakoribb szó lesz a *stand* az *állomás*, *állomáshely* vagy *kocsiallomás*, kofákról szólva: *árúsítóhely* helyett. A *falragaszt* kiszorította a német *plakát* (das *Plakat*). A *vekker* és *vekkeróra*² örökre el fogja hallgattatni *ébredtő-óránkat*. A *partfürdőt* és *parti fürdőt*,³ amit magyaros nyelvérzék sugallt némelyeknek, csakhamar az egész vonalon *strandfürdő* és a tisztára német *strand* szó váltotta föl, és a Balatoni Szövetségtől újabban kezdeményezett, találó magyar kifejezés a *fövenyfürdő* nem bír tetszésre találni. Pedig nem visszás dolog-e, hogy a *magyar tenger* partján mindenütt a német *strand* fölírással találkozunk, mintha a XX. század magyarja nem is volna képes magát eredeti szókkal kifejezni?!⁴ Így olvashatni már lapokban is az *anzix* szót (pl.: „*anzix* a Quartier Latin-ből“ BH. 1933 VIII. 27, 8. l., stb.) a *képe*stap helyett (írasmódja is korcs, mert a magyarnak *x* betűje nincsen). A német fényképészek (bocsánat: *fotografusok*) nyelvének utánzásai legújabban a *foto*, *fotocikkek* stb. szók, és a fényképek alatta „*Foto*: Paál“-

¹ Csak nagy elvétve olvashatjuk, mint pl.: „Dollfuss megfosztotta önmagát a legkomolyabb támogatástól, amelyre az *osztrák-német csatlakozás* elleni küzdelemben számíthatott“ (BH. 1934 II. 20, 3. l.) stb. „Tirol ipara és kereskedelme a *csatlakozás* mellett“ (uo. I. 10, 1. l.) stb.

² Ezt olvasom éppen kétszer is a BH. 1933 XI. 26-i számának 8. lapján; a magyar szót talán nem is ismeri már a cikkíró.

³ Pl.: „Homokfürdő a fürdőegyesület *partfürdőjében*.“ „Falatozó a *partfürdőben*“ (Balaton. A Balatoni Szövetség Kalauza. 1925. 83. l.). „Parkrészlet a fürdőegyesületi *partfürdőből*“ (uo. 84. l.). „Indit[v]ány a téli kikötőben *parti fürdő* létesítése iránt“ (Magyar Ujság, pozsonyi, 1919 V. 31. 4. l., a városi közgyűlés tárgysorozatából).

⁴ Ha Almádiból Budapestre utazik az ember, pár pere mulva már messziről a német STRAND szó kiált eléje, és csak ha eljutott a fűzfői állomáshoz, lát az öles betűkkel írt német szó előtt és mögött szerényen meghúzódva két magyar szót: FÜZFŐI STRAND FÜRDŐ.

féle jelzések (pl. BH. 1933 XI. 14. mell.), e helyett: „Paál *felv.*“ Ezt az eredeti, magyaros jelzést is olvashatni ugyan még (pl. az idézett helyen is), de előbbtöbb el fog avulni a németes divat következtében.

Német hatás egyébiránt részben az előbb fölso-
rolt deák szók kedvelése is, mert leginkább azok a latin
szók vannak nálunk is forgalomban, amelyeket a néme-
tek részint szükségből, részint merő irodalmi divatból
használnak.¹ A *klíma* („éghajlat“ helyett), a *luxus*
(„fényűzés“ h.), a *barométer* („légsúlymérő“ h.), a
szimbolum („jelmép“ h.), a *krízis* („válság“ h.), a *konflik-*
tus („viszály, összeütközés“ stb. h.), a *kvalifikál* („mi-
nősít, képesít“ stb. h.), a *precizíroz* („szabatosan kife-
jez, szabatosan megállapít“ stb. h.) és számtalan efféle
szavaink a német *Klíma*, *Luxus*, *Barometer* (ezekre
nincs is közhasználatú német szó), *Symbol*, *Krise* v.
Krisis, *Konflikt*, *qualifizieren*, *präzisieren* stb. stb.-nek
utánzatai. A „spontán lelkesedés“ (e h.: őszinte, kitörő
stb.), „momentán nincs pénzem“ (e h.: e pillanatban v.
most éppen stb.) kifejezések, a Budapesten minden öt
percben hallható *direkt* (ezek h.: egyenesen, egyenest,
külön, valósággal stb.), az újabban divatba jött *garan-*
tálás („szavatolás, valamiről kezeskedés“ h.), az *infor-*
mál, *telefonál*, *orientál*-féle szók, stb. stb. mind, mind a
német beszéd megfelelő szavainak (*garantieren*, *infor-*
mieren, *telephonieren*, *orientieren* stb.) visszhangjai (l.
Msn. I, 49. és 84. l. és Nyr. LXI, 130).

A német nyelv ezenkívül a fordítások révén a ma-
gyar észjárásra is kiforgatólag hat. Németül gondolkozó,
németből gyarló nyelvérzékkel, hiányos magyar tudás-
sal fordító honfitársaink hoznak divatba olyan szókat
és kifejezéseket, amelyeket első pillanatra meg sem ért-
hetni. Ilyenek például, hogy a világháború alatt állan-
dóan a harcok csapatok *behajózásáról* és *kihajózásáról*

¹ Erre már Szarvas Gábor (Nyr. XXIII, 128) és újab-
ban Szinnyei is (Msn. II, 77) rámutattak.

olvashattunk, holott ezeket a szókat a magyar csak valamely tengerbe vagy öbölbe hajóval való bejutásra, illetőleg innen való kijutásra értheti.¹ Az előbbi szóval mégis — a német *einschiffen*-t szolgálilag követve — *hajóra tételt*, az utóbbival — a német *ausschiffen*-t másolva — *partra szállítást* akartak kifejezni. Ilyen kifejezés volt a háború utáni *lelépési díj* (miről, honnan való lelépést akart ez mondani?), amelyet csak úgy érthetett meg az ember, ha a német *Abtrittsgeld*-re² gondolt; a németben ugyanis az *abtretten* ige *jemandem etwas abtretten* szófűzéssel valaminek *átengedését* jelenti, s ez a jelentése az *Abtretten* főnévnek is megvan; magyar észjárás szerint tehát *átengedési díj*nak kellett volna azokat az összegeket nevezniük, amelyeket az akkori nagy lakásszükségben a lakáshoz jutni szándékozók fizetni kényszerültek.³ Ilyen a legújabbán divatba jött *leépítés* is, a német *Abbau* szónak magyar ember előtt első pillanatra érthetetlen szószerinti fordítása, e helyett: *visszafejlesztés*, *lassú megszüntetés*, amint Kelemen Béla (3. kiad.) helyesen magyarítja. Ilyenek még: *átvenni* pl. valamely nyelvtant (= eine Grammatik *durchnehmen*), e h.: áttanulni; *átbeszélni* valamely kérdést, pl.: „alkalmunk lesz az államtitkár úrral *átbeszélni*... valamennyi bennünket érdeklő kérdést“ (egy államférfi nyilatkozásából, BH. 1934 II. 22, 2. l., a legújabb németességek egyike = ein Problem *durchsprechen*), e h.: megbeszélni, megtárgyalni. stb.; *átütő* siker (= *durchschlagender Erfolg*), e h.: teljes v. döntő s., stb. stb.

¹ Vö. magyaros használatára: „szövetséges hadihajók meg fogják akadályozni e kikötőkbe való *behajózást*, illetve *kihajózást*“ (BH. 1923 IV. 12, 2. l.).

² Kelemen Béla nagy Kézi Szótára (3. kiad.) ezt nem is fordítja másképp, mint a mondott németes kifejezéssel.

³ A német nyelv igáját nem nyögő finnek *luovutus-palkkiot* mondtak följegyzésem szerint, ami szintén átengedési díjat jelent.

Német hatás alatt keletkeztek és egyre szaporodnak újabb irodalmi és társalgási nyelvünkben az olyan felemás összetett szavak is, amelyek német összetételeknek félig való fordításai, amennyiben előtagjuk a német szó első felének változatlan, fordíthatatlan átvétele. Ilyenek: *elektromérnök* (pl. BH. 1929 II. 2, mell. 13. l. és 1932 X. 29, 7. l. = *Elektroingenieur*), e h.: villanyszerkezeti mérnök; „a kisebb fémipar és a *generál-vállalkozói rendszer*“ (uo. 1917 II. 1, 17. l.); „a kaszárnyák tartozását *generálvállalkozókra*... *bízták*“ (uo. 1918 XII. 22, 8. l. = *Generalunternehmer*), e h.: fővállalkozó; „a *liberál-konzervatív Sanchez Guerra*“ (uo. 1931 II. 17, 1. l. = *liberal-konzervatív*), e h.: szabadelvű-konzervatív; „hangos *monumentalfilm*“ (egy budapesti mozi színlapján, 1931 = *Monumentalfilm*), e h.: nagyszabású film; „a régi idők tulnyomó *naturálgazdaságát* a fejlődő gazdasági élet pénzgazdasága váltotta fel“ (PH. 1929 IV. 26, ve.); „legalább négyötöde [az östermelőknek] a *naturálgazdaság* ősi módján gazdálkodik“ (BH. 1934 II. 25, ve.; a német *Naturalkost*, *Naturalleistung*féle szók utánzása; nem lehetne-e *természetgazdaságnak* nevezni?); „mérsékelt *pausálárak*“ (BH. 1933 I. 11, hird. = *Pauschalpreis*), e h.: átalányár; „Tirol mint *Pufferállam*“ (UN. 1933 VI. 24, 2. l., jellemző a németes nagy kezdőbetű is); *pufferország* (uo., ugyanabban a közleményben = *Pufferstaat*), e h.: ütközőállam, ill. -ország; „még átmentett *reáljavit* kellene felváltsa élelmiszerre“ (BH. 1932 IV. 29, ve. = *Realgut*), e h.: tárgyi, dologi javait; *szociálforradalmár* (Az Est 1918 VII. 2, 1. l., a *szocial* előtagú német szók után), e h.: társadalomfölgörgető v. -forradalmár); „népjóléti vagy *szociálgazdasági okok*“ (BH. 1918 nov. 20, 8. l.), e h.: közgazdasági; „a főváros... *szociálpolitikája* és idegenforgalmi¹ politikája“ (uo. 1931 X. 29, 6. l. = *Sozialpolitik*),

¹ Ha a németek *Fremdenverkehr* helyett valami latin előtagú, felemás szót használnának, megszűnnék a mi *idegenforgalmunk* is.

e h.: társadalompolitikája; „a genfi *szociáltudományi* intézet főtitkára“ (közleménycím, s a cikkben aztán:) „a Genfben székelő Nemzetközi Társadalomtudományi Intézet főtitkára“ (uo. VI. 10, 9. l.; miért nincs már a címben is emígy, magyarul?); *textil*áru, *textil*cikk, *textil*gyár, *textil*ipar (közdivatú kereskedelmi szók = *Textil*ware, -artikel, -fabrik stb.), e h.: szövött áru, szöttek, szövőgyár, szövőipar stb.; a telefonkönyv szerint Budapesten Magyar *Textil*festőgyár és Pamut*textil* Művek R. T. is van (nem volna-e magyarosabb, ha Szövetfestőgyárnak, illetőleg Pamutszövő Műveknek neveznék magukat?); „a Gellért-fürdőben a *termál*fürdő“ stb. (BH. 1922 VI. 2, 8. l.); „Budapest... meleg *thermál*-fürdőivel és iszapfürdőivel“¹ (uo. 1929 XII. 8, 18. l.; a német *Thermalquelle* és *Thermalwasser*² mintájára), e h.: hévfürdő; hévvízfürdő; „az emberek cselekedete, ha a cselekedetek totalitását nézzük — s ebből a *totálsommából* állapítjuk meg lényegét — nagy részben.. ideálok szolgálatában állott“ (Bárány Gerő: Útközben 19. l.; a szó beleillik ugyan a *totalitás* és az *ideálok* környezetébe, de németességén ez a körülmény sem enyhít = *Totalsumme*), stb. Legnagyobb eredményt, sportszóval valóságos rekordot a *kultúr*-ral kezdődő ilyen németes összetételek érték el, amelyeknek felsorolása hosszú lajstromot tenne ki, effélék, mint: *kultúr*-érték (= *Kulturwert*), *kultúr*politika (nemrég *művelődéspolitik*a volt még a neve = *Kulturpolitik*), *kultúr*-szó (régebben *műveltségi* szó = *Kulturwort*) stb. stb.

¹ Amely pillanatban a németek a *Schlammbad* és *Moorbad* helyett valami latin előtagú nevet kapnának föl, a mi *iszapfürdők* is nyomban bezárulnának.

² *Thermalquelle*-t Kelemen Bélában, *Thermalwasser*-t a Schweizerisches Bäderbuch 3. kiadásában találni. Lehet, hogy a szószerint megfelelő *Thermalbad* is előfordul.

³ L. ezekről még Msn. I, 115, ahol „*kultúr*história (= *Kulturhistorie*)“ h. olv.: „*kultúr*históriai (= *kulturhistorisch*)“.

Ezeknek a németesen felemás összetett szónak jellemző vonásuk, hogy előtagjuk (*elektro-, generál-, liberál-, kultúr-* stb. stb.) önállóan nem is fordul elő nyelvünkben. Osztrák-magyar szónak nevezhetnők az efféleket legmértőbben, és kiáltó jeleit látom bennük gondolkodásbeli és nyelvi önállótlanágunknak, mert egészséges magyar nyelvérzék könnyű szerrel magyarrá tehetne volna az ilyen összetételek idegenszerű előtagját.

11. Külön kell megállapítanom az újabb nyelvdivatnak következő nemzetietlen jelenségeit.

a) Egyik, hogy az újonnan fölmerülő dolgoknak nem iparkodunk nyomban magyar nevet adni. Az önműködőleg kapcsoló telefont például *telefon automatá-*nak neveztük el, holott *önkapcsoló telefon* nevet adhatunk volna neki, ami szabatosabb (magyarul: *precízebb*) is lenne, mert nem az egész telefonozást végzi magától, hanem csupán a kapcsolást, vagyis az összekötést. A letiport magyarság leghőbb és legjogosabb vágyát, a békeszerződés fölülvizsgálását és módosítását mindjárt *revízió*nak neveztük el s erre a célra egy teljesen nemzetközi (magyarul: *internacionális*) nevű szövetkezést hoztunk létre, a *Revíziós Ligát*, holott a vágyat magyarul és egyúttal szabatosabban *békemódosítás*-nak kellett volna mondanunk, hiszen ezt akarjuk voltaképpen, nem csupán a *fölülvizsgálást*, azaz hogy *revíziót*. A *Ligá*nak aztán *Békemódosító Szövetség* lehetett volna az igazi magyar neve. Olykor-olykor elszóljuk magunkat igaz-magyar szóval is, mint pl.: „az alapkormány 19. szakasza kifejezetten gondoskodik az alkalmazhatatlan szerződések *felülvizsgálatáról*“ (BH. 1933 XI. 24, 1. l.); „Anglia... követeli a trianoni szerződés *felülvizsgálását*“ (uo. XI. 25, 2. l.) stb.; a szeget fején találó *békemódosítás* pedig lépten-nyomon ajkunkra és tollunkra kerül a *revízió* divatba hozatala óta, természetesen megkésve. Lansbury angol képviselő mellettünk mondott beszédének közlésében például öt ízben is a bé-

keszerzödések *módosítását* olvashattuk, egyszer pedig egyenesen (*direkt!*) ezt: „más nemzetek is követelnek *békemódosítást*“ (uo. XI. 9, 1. l.), továbbá: „az olasz kormány... a *békemódosítás* mellett foglalt állást“ (uo. XI. 24, 1. l.), stb. Nem mondhattuk volna-e kezdettől fogva, és nem mondhatnók-e mindig így? Két szép magyar kifejezésünk is van tehát a deákos *revízió* elkerülésére, és parlagon hevertetjük mind a kettőt, nem tet-szenek nekünk!

b) Másik, hogy ha tudunk is valamire eredeti szót, nem alkalmazzuk, elvértve fanyalodunk csak rá, és előbb-utóbb valami deák kifejezést kapunk föl, amelyhez aztán nagy szeretettel ragaszkodunk. Az *útlevéllát-tamozást* pl. 1918-ban a *vízum* kezdte föl-váltani. A néme-tek nyomban *Reisesichtvermerk*-nek (*Durch-*, illetőleg *Einreisesichtvermerk*) nevezték el. Az iratnak, illetőleg rájegyzésnek mi is adhattunk volna — az *igazolvány*, *tanusítvány* stb. mintájára — *láltamozvány* nevet. Meg-csonkított országunknak nem *területi épségéért* küz-dünk, hanem *integritásáért*. A találó és világos *ideg-rázkódás* szót csakhamar *idegsokk*-kal cseréltük föl. A *gabonajegy*et elrendelő törvény nem gátolt meg bennün-keket abban, hogy ezt az intézményt nyomban *bolettá*-ra ne fordítsuk. A *helyközi* telefon sem tetszik nekünk, egyre csak *interurbán*-t mondunk, szintén németesen. A rádió-ban eleinte *bemondóink* voltak, ami egészen találó és ki-fogástalan elnevezés; azonban erről az eredetiségünkről is lemondunk, úgy látszik, az angol *szpiker* kedvéért (pl. BH. 1933. XI. 24, a melléklet borítéklapján), stb. stb.

c) Szókincsünk elnemzetköziesedésében az a je-lenség is megfigyelhető, hogy a fölkapott idegenszó folyton tágabb és tágabb használatkört hódít magának, s így több és több eredeti kifejezést szorít ki nyelvünk-ből. Ilyen eset például a német *partner* szó előnyomu-lása. Ezt a merőben magyartalan hangzású jövevényt, amelyet én magyar beszédben nem volnék képes aj-

kamra venni, először a század elején hallottam, mint kártyaműszót *játektárs* helyett. Ma már nemcsak ezt, hanem a színész *szereplőtársát*, sőt a kiránduló vagy csónakázó *társat* is *partner*-nek nevezgetjük. A színi kifejezés 1883-ban még ez volt: „*ellenjátékosa* [Márkus Emiliának egy Csiky-darabban] Mihályffy“ (a BH. akkori nov. 24-i számában, idézve 1933 XI. 24, 7. l.), — eltűnt ez a magyar szó is sok szép hasonlóval együtt. Legutóbb pedig Bethlen István londoni angol beszédének magyar kivonatában ezt kellett olvasnom: „A világháborúban az osztozkodó két *partner* [a germánság és az oroszország] elvérzett“, és néhány mondattal tovább: „az érdekelt *partnerek*, az orosz és a német, nem szólhatnak olyan döntő súllyal az eseményekbe“ (BH. 1933 XII. 1, 3. l.). Hiszen igaz, Bethlen is bizonyára *partner*-t mondott angolul, ám a magyar, legalább eddig, *társakról*, *felekről* beszélt, s az angol szót is ezekkel fordította. Ilyen a németből való *hall* és *strand* szóknak terjeszkedése is. Az előbbi abban a külön jelentésében, hogy a nagyobb lakások lakószobáiba vezető, az előszobánál azonban többet érő helyiségről mondjuk, hiányt pótol, mert nincs rá más szavunk. Kár azonban, hogy a szállodák, családi házak stb. *előcsarnokait* is ezzel kezdjük nevezgetni, s ennek következtében a most mondott magyar szót lassanként elfelejtjük. Íme: „a *hotel halljában*“ (BH. 1932 II. 11, 5. l.; eddig azt mondtuk: a szálló v. szálloda előcsarnokában); „beállították [a gyermekocsit] a szálló *halljába*“ (Benedek Marcell, Munthe „San Michele regénye“ ford. II, 94., így a II, 103. és 110. lapon is); „a herminaúti Roheim-villa *hallja*“ (BH. 1931 X. 31, képes mell.), stb. stb. A *strand* szónak, a *partfürdő* és *fürdőpart* kiszorítójának használatát is kezdjük tágítani, mert egyszerűen *part* jelentésben is olvashatjuk már, amint a következő helyek mutatják: „Mahatma Gandhi vasárnap délelőtt a dandi-i *strandon* megkezdte a törvényellenes sótermelést“ (BH. 1930

IV. 8, 4. l., e h.: tengerparton); „több mint félmillió hindu vonult ki a tengerpartra [a só-törvény ellen tüntetni]... A *strandon* egész nap beláthatatlan embertömegek tanyáztak“ (uo. IV. 15, 1. l.); „a hétfélig kirándulók ezrei látogatják a 24° melegségű homokos *strandot*“ (BH. 1932 VIII. 19, 7. l., hirdetésben); „az Ostia kikötő homok-*strandján* adnak ilyen órákat az... ifjaknak“ (uo. 1933 VI. 9, 6. l.). A francziából való *premier*, amely alakjánál fogva szintén teljesen elüt eredeti szavainktól, kezdetben természetszerűleg csak a színházak, mozik kifejezése volt. Ma azonban ilyen használatban is elő-előbukkan, mint: „egy millió tantusz volt forgalomban a kisszakasz *premierjén*“ (BH. 1933 VIII. 22, 2. l.; magyar szóval: első napján); „a csodatej *premierje*“ (BH. 1933 X. 17, 7. l.; egy tehenészet bemutatójáról volt szó, s a cikk alább maga is ezt a magyar szót használta); „tej-*premier*“ (UN. 1933 XI. 21, 1. l.; magyar szóval: a tejrendelet első napja). Legszedületesebb térhódítást a görög *probléma* szó tett eddigelé. Nincs talán még egy művelt nemzet (akárom mondani: *kultúr*nemzet, vö. ném. *Kultur*volk), amelynek annyi ezerféle *problémával* kellene küzdenie, mint a magyaroknak. Régebben csak igen nagy kérdéseket és föladatokat tiszteltünk meg ezzel a hangzatos névvel (a nyolcvanas években Medvezky Frigyes *rejtélykérdést* mondott helyette bölcsészeti előadásában), ma pedig egészen jelentéktelen *kérdéseket* is *problémáknak* nevezgetünk. A szó sorsa a *nagyságos asszonyéhoz* lett hasonló. Aztán mennyi az *aktuális problémánk*, *kulturális* és *szociális problémánk* stb., amik aztán alkalmilag természetesen *aktuális kulturális* és *szociális problémákká* is dagadhatnak nyelvünk eredetiségének rovására. A szó áterjedt már az alsóbb rétegekbe is. Egy pécsi favágót hallottam így szólani a *kolégájához*: „ez nem *probléma!*“ (Csak azt akarta nyilván mondani: nem nagy dolog.) Hogy a va-

lóságban a *probléma* legtöbbször nem is egyéb ma már, mint az egyszerű *kérdés*, annak megvilágítására (bocsánat: *illusztrálására*) a sok hasonló közül legyen elég a következő két hely: „A boldogulás gazdasági *kérdés*, aminthogy ma gazdasági *probléma* maga a tanulás is“ (BH. 1933 XI. 30, 5. l.), és: „A dunai *kérdés* is egész Európa *kérdése* és különösen a nagyhatalmaké. A Népszövetség és a kis államok a *problémát* nem oldhatják meg, csak a nagyhatalmak“ (uo. 1933 XII. 3, 8. l., német nyelven tartott politikai tárgyú előadásból; az ügyet az előadás magyar ismertetője nyilván csak azért mondhatta előbb két ízben is *kérdésnek*, mert ezzel a magyar szóval is kifejezhette azt, amit később *problémává* minősített). Hogy milyen külön magyar nevet adhatnánk a *problémának*, azt nem is kell kérdeznünk, hiszen nyelvérzékünk, magyaros pillanataiban, önként (bocsánat: *spontán*) kitalálja. Íme: „A távoli Kelet *nagy kérdéseiben* tanusított hintapolitikája [a Népszövetségnek] nem tudta megakadályozni Japán kilépését, a leszerelés *problémájában* követett egyoldalú eljárása pedig szinte kiprovokálta [én azt írtam volna: kihívta v. kikényszerítette] Németország kiválását“ (BH. 1933 XII. 7, vc.). „A Duna-medence *nagy kérdéseiről* lesz szó“ (uo. 1934 II. 22, 2. l., politikai beszédben). „A szürke, küzdelmes hétköznapi során az élet *nagy kérdéseiről* van szó“ (uo. III. 11, 3. l., szintén polit. besz.). Nyilvánvaló, hogy a *nagy kérdés* ezeken a helyeken ugyanannyit ér, mint az első idézet második mondatában az elmaradhatatlan görög kifejezés. Csak egybe kellene írunk (mint a *nagyhatalom, nagytőke, nagyipar* stb. szókat): *nagykérdés*, és meg volna oldva a — *probléma*.¹

Ezekkel a megjegyzéseimmel természetesen nem

¹ A *probléma* szó túltengését cikkem megjelenése előtt egy dolgozótársunk is megállapította (Msn. II, 109).

mondom azt, hogy a *probléma* szót okkal-móddal ne volna jogunk használni. Azt is jól tudom, hogy a szók használatkörének ilyen kitérülése általános nyelvi jelenség, ami eredeti szókon is végbemegy. Itteni példaimmal csak arra akartam rámutatni, hogy az idegen szók használatában a jelentésnek ez a kiterjedése szintén csak fokozza szókincsünk és beszédünk tarkaságát és elnemzetietlenedését.

d) A befogadott idegen szó csakhamar egész rokonosságát is magával hozza nyelvünkbe. Erre a következő példákat idézhetem. A *legmagasabb* áraknak *maximális* árra való fordítása maga után vonta az *ármegállapítás*-nak és *ármegszabás*nak *maximálás*ra keresztelését. A divatossá lett *adminisztráció*nak („ügykezelés“, „ügyvitel“, illetőleg „közigazgatás“ helyett) következményei lettek az *adminisztracionális* költségek, az *adminisztratív* intézkedések („ügyviteli, ügykezelési“ helyett) és a kitünő *adminisztrátorok*. A háborús *konjunktúra* meghozta a maga tömérdek *konjunkturális* hasznát. A *rögtönítélő bíróság* és a *rögtönbíráskodás* deákos szavával, a *statáriummal* együtt jár a *statáriális* bíróság is. A *békefőülvizsgálás*, illetőleg *békemódosítás* helyett fölkapott *revíziót* nyomon követték a *revizionális* törekvések, a *revizionista* és *antirevizionista* tüntetések (bocsánat, nem jár rá a tollam a magyarosabb *demonstráció*okra), „az *antirevizións* nagygyűlés“ (BH. 1932 XI. 27. 3. l.),¹ „*proreviziós* és *antirevizións* tábor“ (uo. 1930 XII. 13. 3. l. polit. beszédben). sőt a még deákosabb „*antirevizionális* blokk“ (uo. 1934 III. 15. 5. l.) kifejezések. A legújabban fölmerült *szelekció* elve meghozta a „*szelektív eljárás*“-t (BH. 1934 III. 4. 2. l. vc.), a „*szelektálás*át a fiatalságnak“ (uo. 1932 X. 29), sőt a „*kontraszelekció* elvé“-t is (az előbb idézett vc.-ben, mind a három

¹ Pedig ua. közleményben valamivel magyarabbul *revízióellenes*-t is olvashattunk.

a politikai élet mezejéről; kedvem volna rámondani a *rekontraszelekciót* is), stb. stb. Holott, ha magyar szókkal kezdtük volna, vagy nem kaptunk volna föl deák szokat, magyar szavaink alakultak volna tovább és hajtottak volna újabb, *eredeti* származékokat.

e) Arra is számos példánk van, hogy nyelvalkotó tehetségünket eredeti kifejezések kigondolása helyett szükségtelen latin szók képzésére fordítjuk, nem egyszer kores és barbár módon. Íme néhány válogatott példány a hasonlók nagy számából:

a) Szeretünk latin eredetű és *-ál* képzővel magyarosított igéink mellé olyan *-atio* képzős főneveket alkotni, aminők magukból a latin igékből a latin nyelv törvényei szerint lehetetlenek volnának. Pl.: „Az *abszorbeáció* belső mivoltáról való úttörő megállapításait [egy természettudósnak] ... feszült figyelemmel hallgatta az előkelő közönség“ (BH. 1933 II. 5, 15. l.; a latinban az *absorbeo*-nak csak *absorbitio* és *absorptio* származéka van; ez utóbbi megvan pl. Bartal Glossariumában). „Ily dolog itt is teremhet, kivételesen, különös eset vagy alkalom *produkációjából*“ (BH. 1908 XII. 20 tc.; a latinban *produco*-ból csak *productio* lehetséges). „Uj *rekviráció*“ (uo. 1916 XI. 19, 3. l.; a latin *requiro* igének *requisitio* a főnévi hajtása, és az idézett helyen valamivel följebb valóban *rekvizició* és az elvárt helyes magyar képzéssel *rekvirálás* volt olvasható). Furesább a következő szógyártás: „A propaganda két irányú: állító és *refüzációs* propaganda“ (BH. 1929 I. 23, 6. l., egy tudósunk nyilvános előadásában, ha ugyan a szó nem a laptudósító elméjének a szüleménye). Ez utóbbi a francia *refuser* igére, illetőleg ennek német *refüsieren* átídomítására vezethető vissza, amelyet mi természetesen *refüzál*-lá formáltunk, s ehhez aztán a deákoskodó nyelvérzék a *praedicare* — *prédikál* — *prédikáció* (= lat. *praedicatio*); *creare* — *kreál* — *kreáció* (= lat. *creatio*) minták után megalkotta a maga *refüzáció*-ját, noha ez latin szónak

merőben korcs (ü-je nincs a latinnak), franciának pedig egészen szokatlan (Littré-Beaujeannak 1929-i 6. kiadása legalább nem ismer *refusation* főnevet); a közvetlenül latinból való *abszorbeál*, *produkál* és *rekvirál* igék mellé támadt *abszorbeáció*, *produkáció* és *rekviráció* főneveknek a származása is hasonló módon magyarázható.

β) A latin *-atus* képzővel is alkottunk két új szót: az *agráriátus*-t és a csudálatosabb *referátus*-t: „Nem osztálygyűlöletet és egyoldalúságot óhajtó rövidlátás a magyar *agráriátus* eszménye“ (BH. 1931 XI. 5, 5. l., a divatos *agrárius* szó mellé). És: „A felvidéki papság a pozsonyi iskolaügyi *referátustól* utasítást kapott“ (BH. 1929 VIII. 25, 12. l., prágai híradásból). „A pozsonyi iskolaügyi *referátus* megtiltotta, hogy a tanulóifjúság megjelenhessék a... Kör... előadásain“ (uo. 1931 I. 23, 9. l.). „Iskolaügyi *referátus*“ (uo. III. 6, 2. l., prágai híradásban háromszor is). Ez nyilván *'referensi* (magyarul: *előadói*) hivatalt' akar jelenteni, és a *rektorátus*, *dékánátus*-félék mintájára készült, noha sem a franciában, sem a németben nem találom eredetijét, mint ahogy például a francia-német *generalat* és a francia *mandarinat*-ból vannak átlatinosítva a következők: „Bár *abszolúte*, igen kevesen vannak a *generalatusban*, *relative* igen sokan vannak...koszorus hadvezéreink között“ (BH. 1917 IX. 8, vc., egyúttal szép példa a fölösleges deák szók halmozására is). „A *mandarinátus*, a bürokrácia mindig olyan időkben nőtt nagyra, amikor“ stb. (uo. 1933 IV. 1, vc.). Az előbbit *tábornoki kar*-ral lehetett volna kifejezni, az utóbbit pedig *hivatalnokuralom*-mal, *hivatalszellem*-mel, vagy legalább is — deákos szóalkotás nélkül — *mandarin-uralom*-mal, *mandarin-szellem*-mel tehetjük volna magyarabbá.

γ) Kedveltek a latin *-itas* képzővel gyártott főnevek is, minők: „Gratulált kitünő *médiunitásához*“ (Harsányi Kálmán: A kristálynézők, 2. kiad. 240. l., e h. *médiumság* v. *médiumi képesség*). „Az Ur Jézus *médiumi arc-*

képe... Gabányi László *mediumitásával* rajzolta és Gabányi Árpád *mediumitásával* festette Giorgione Barbarelli“ (BH. 1929 XII. 25, 21. l., e h.: *mediumság* v. *mediumként működés*). „A nevét világszerte ismerik — a *mediumitás* terén“ (BH. 1930 V. 14, 8. l.). „A gyermek *muzsikalitásának* fejlődése“ (egy budapesti zenetanár előadásának címe volt, BH. 1922 II. 19, 10. l.; elismeréssel jegyzem meg, hogy a lap maga ezt a címet adta a róla szóló közleményének: „előadás a gyermek *zenei érzékének* fejlődéséről“; *zenei tehetséget* is mondhatunk a szükségtelen latin szógyártás helyett). „Mennyi nevetséges *primitivitást* lehetett volna elkerülni“ (uo. 1931 II. 15, egy államférfi írta vezércikkben; ha már a *kezdetlegesség* vagy egyéb magyarul gondolt jelző nem tetszik, legalább *primitívtséget* írhatnánk ilyenkor). „Lenyügöző *szuggesztivitással*“ (mintáz meg a színész valamely szerepet egy színi bírálat szerint, „Dunántúl“ 1927 máj. 1-i sz., 8. l.; *sugalló erőt, sugalló képességet* mondhattunk volna helyette, ha az eredeti kifejezéseket már eleve nem tartanók értéktelenebbnek). Az efféle szükségtelen latin szógyártások reám némelykor a nagyképűítés benyomását (bocsánat: *impresszióját*) teszik.

δ) A seregestül terjedő *-alis, -aris* képzős latin szók mintájára sok új hasonlót alkotunk, mégpedig nemcsak latin szókból, hanem újabb nyelveknek fölöslegesen átvett szavai mellé is. Íme: „*Bacilláris* fertőzés“ (fiatal budapesti orvostól hallottam, e h. *bacillosus*). „*Bakteriális* husfertőzésen alapuló megbetegedés“ (Ujság, kolozsvári lap, 1918 III. 3, 5. l.). „*Bakteriális* fertőzés“ („Dunántúl“ 1929 I. 6, 7. l., e h.: *baktériumos*). „A koponya *bazális* fölülete“ (természettudományi előadásból, a már magában véve is fölösleges *bázis* szóból gyártva, alkalmasint e h.: a koponyaalap fölülete). „Beruházási célokra fordítottuk [az összeget], tehát nem *budgetáris* célokra“ (BH. 1929 X. 18, 1. l., miniszteri nyilatkozatból). „Egyéb *budgetáris* és gazdasági intézkedések“ (uo.

1933 I. 18., 5. l., politikai beszédből; „... amit [helyeztet] bármelyik ország *büdzsetáris* helyzetével szembeállíthatunk“ (uo. X. 1, vc.; e h.: *költségvetési* célok, intézkedések stb.). „*Interminiszteriális* bizottság“ (uo. 1924 VI. 27, 5. l.). „Cassel javaslata az *intervalutáris* árfolyamnak a különböző országok árszínvonalának megfelelő szabályozására“ (uo. 1922 V. 3, 12. l.; az előbbi *minisztériumközi*-vel, az utóbbit *valutaközi*-vel fejezhetjük volna ki a *nemzetközi* szó mintájára, ha ugyan hivatkozhatunk még erre, hiszen ezt is mellőzni szoktuk az *internacionális* kedvéért). „*Inzolvenciális* állapotba jutott“ (BH. 1927 IV. 29, 13. l., e h.: *fizetéseképtelen*(ségi); a német *Insolvenz*-ből továbbképezve). „*Moratoriális* intézkedés“ (BH. 1921 XI. 16, 10. l., a *haladék* helyett fölkapott *moratórium* mellé alkottuk meg nyomban, e h.: *haladéki* vagy legalább *moratóriumos*, *moratóriumi*). „Egyre kiegyenlítésre törekszik [az élet], mert csak ez úton érheti el... *optimális* alakját“ (Francé „Az élet könyve“ c. művének fordításában, 59. l., stb.). „*Optimálisan* megfelel e történet lényegének“ (uo. 67. l.; egyszerűen e helyett: *legjobb*, illetőleg *legjobban*; talán a német eredeti után, de mindenesetre a *maximális* mintájára, amely viszont a német találmányú *maximal*-nak¹ latinositása nálunk). A *fölülvizsgálás*, illetőleg *módosítás* helyett magyartalanul divatba hozott *revízió* (l. fön-*tebb*) mellé megcsináltuk mindjárt a szintén deákos *revizionális* származékot: „sikerült befejezni a ... kereskedelmi szerződés *revizionális* tárgyalásait“ (BH. 1928 XII. 5, 4. l.); „Magyarország *reviz[i]onális* kérdését [szerencsére nem: problémáját] ... megoldjuk“ (uo. 1932 XI. 23, 2. l., mind a két hely miniszter beszédeből).² Az

¹ L. Schulz—Basler: Deutsches Fremdwörterbuch II, 91.

¹⁻³ A magyarországi latinságban megvolt ugyan a *revisionales* (t. i. litterae) műszó és a *sirocalis* (a. m. déli) melléknév, idézetünk deák szavai azonban mai alkotások.

olasz *scirocco* szóból egy orvos cikkében ezt a melléknevet olvastam: „*sirokkális* időben“ (BH. 1926 IV. 25, 20. l., e h.: *sirokkós*, ha már a *déliszeles* időt nem tűrhetjük).³ A szintén olaszból való *tarifa* mellé *tarifális* melléknevet gyártottunk: „az Ausztriával fennálló *tarifális* viszonyt még jobban kimélyítsék“ (Az Est 1918 VII. 9, 3. l.); „forgalmi és *tarifális* intézkedésekkel“ stb. (BH. 1920 XII. 7, 2. l.; pedig tudjuk a jó magyar kifejezést is: „*díjszabási* intézkedések“ uo. 1930 V. 4, 27. l. stb.). De ki győzné versbe szedni valamennyit! Ha a latin szógyártás terén sokáig így haladunk, megérhetjük, hogy palackjainkat parafális dugókkal látjuk el majd, és halottjainkat diófális koporsókban fogjuk eltemetni.

ε) Latin szóalkotásainknak az előbbi pontok kiemelt adatain kívül egyéb furcsa és korcsszülött eredményeik is vannak. Hadd említsem meg a következőket. Közismeretű latin szóalkotásunk az *abnormális*, amely úgy látszik minálunk termett az *abnormis*-nak a *normális*-sal, mint ellentétével való keresztezéséből.¹ A Nyelvőr (LXI, 96) idézi a Pesti Naplónak egy ilyen mondatát: „Az egészhez nem kell más — mondja a *danguváns* —, csak egy éves vasuti bérlet“ (a hírlapíró a helyett, hogy a népnyelvi és egyébként szerb eredetű igéből egyszerűen *danguváló* (tkp. a. m. henyélő, lebzselő) igenevet alkotott volna, előkelőbbnek tartotta, hogy a divatos *reprezentál* — *reprezentáns* szópárok mintájára latin képzős származékot gyártson). Országgyűlési beszédből való a következő mondat: „Egy *deficitárius* budgetet [értsd: költségvetést] másképpen... kell rendbehozni“

¹ Kelemen Béla Kézi Szótárának 3. kiadása az *abnormal* alakot is fölveszi ugyan a német-magyar részbe és a *rendel- lenes* alatt is, forrásául azonban bizonyára csak a hazai németiség szolgált, ahová a szóalak a magyar beszédből került, mert külföldi német szótárak ilyen alakú latin jövevényszót tudtommal nem ismernek.

(BH. 1932 V. 5, 2. 1.). Egy politikai beszéd közlésében ezt olvassuk: „Amíg a pengő értékelésében a külföldön esetleg újabb *depresszió* nem következnek be“ stb. (BH. 1933 I. 18, 5. 1.; mintha az értécsökkenés anyagi és lelki mozzanatának összekapcsolása mutatkoznék ebben a szóalakban, hiszen a pénz és vagyon aláértékelése, *deprezió*ja, franciául *dépréciation*-ja bizony-bizony a legtöbb emberben csakugyan lelki *depresszió*val szokott járni). Már Simonyi megírta a hírlapjainkban olykor előfordult ilyen kifejezés-módot, hogy ő felsége kormánya egy-egy konzulnak megadja az *exequatúrát* (Nyr. XXXVI, 235; a szó tulajdonképpen latin fölszólító alak, eredeti helyesírása szerint: *exsequatur*, és azt teszi: hajtassék végre, vagyis: hadd gyakorolja az illető a jogot; a franciában *exequatúr* írásmódja jött divatba, amely a németbe is átment, és a mi diplomáciai kifejezéseink közé is bejutott; a latin szempontból képtelen *exequatúra* főnevet mi gyártottuk a német *Kultur*, *Klaviatur*-féle szóknak a latin *culturá*-val, illetőleg a nálunk deákos végződést kapott *klaviaturá*-val való szembenállása következtében).¹ Vezércikkben találtam ezt: „Ennek az elemnek [nemzet-elemnek] *expanziciójától*! tehát méltán lehet várni a magyarságnak is ... hatalmas kifejlődését“ (BH. 1916 V. 31; milyen egyszerű lett volna e helyett a képtelen szócsinálmány helyett *terjeszkedést* írni!). Ugyancsak vezércikkből való a következő adat is: „Rám nézve csak egyért [fontos a nemzetgyűlés meghosszabbítása]: hogy mentül hamarabb és *expeditikusabb* munkával megszavazza Hegedüs Lóránt javaslatait“ (BH. 1921 II. 12, nyilván e h.: gyorsabbkezü; a franciában van *expéditif*, illetőleg nőnemben *expéditive* melléknév, amelyet a né-

¹ A német *Klaviatur* maga valóban egy ilyen új-latin szóképzésre, a *clavis*-ből alkotott *claviatura*-ra vezethető vissza (l. Schulz; Deutsch. Fremdwörterb.).

metek *expeditiv* alakban utánoznak; az idézetbeli szóval mi gazdagítottuk az újlatin szókincset). Német anyanyelvű magyar katonatiszt ajkáról többször hallottam ezt a szóalakot: *immorálikus* (e h.: erkölcsbe utköző), amely máris terjedni kezd a társaságában; nyilván a német *moralisch* szónak átlatinosítása ez, ilyen német-magyar szóhasználatok párjainak mintájára, mint: ném. *logisch, praktisch* — magy. *logikus, praktikus*, noha ezekben a német szókban eredeti *-isch* képzővel van a latin *-icus* végződés pótolva, míg *-icus* képzős *moralicus, immoralicus*-féle szóalakok magában a latin nyelvben nincsenek. Hírlapi cikkből jegyeztem ki ezt: „Lassan [értsd: lassanként] eljutunk oda, hogy minden érdemleges dolog, végül tán az *impressziumon* kívül (hogy tudniillik nyomatták Budapesten) minden egyéb is csak németül fog e folyóiratokban íródni“ (BH. 1916 VII. 13. 4. l., amint látjuk, a cikkíró kénytelen mindjárt értelmezni is a maga merész szóalkotását). Simonyi idézte a főt említett helyen, mégpedig egy irodalomtudósunk cikkéből, az *exequaturá*-nak ezt a szóalkotásbeli párját is: „kézirátát az *imprimaturával* ellátta“, holott a német *Imprimatur* szó nem olyan szabású főnév, mint a *Kultur* (= lat. *cultura*), *Figur* (= lat. *figura*) stb.-félék, hanem egyszerűen főnévként való használata a latin *imprimatur* (a. m. kinyomandó) fölszólító alaknak. Már a mult század vége felé fölbukkant nálunk az *inferioris* szó, a latin *inferior*-nak valószínűleg francia-latin szómegfelelések (fr. *horrible* — lat. *horribilis*, tehát fr. *inférieur* — lat. *inferioris*!) mintájára való eltorzítása,¹ amely azután is divatban maradt, pl.: „mindenáron ilyen vagy olyan miniszter akar lenni s aztán be kell érnie egy *inferiorisabb* tárcával“ (BH. 1917 VII. 5. 1. l., e h.: kisebb fontosságú, stb.). Ilyet is olvastam már: „Ébredjen [a nemzetgyűlés] szent kötelessége tudatára

¹ L. Nyr. XXV, 37; LVII, 125.

és emelje kicsinyes pártszemponatok fölé az *integritáns*[!] Magyarország érdekét“ (BH. 1921 VIII. 23, 4. l., egy népgyűlési határozat közlésében; a fölséges nép szava volt-e ez?). Valamint ilyet is: „*Konzorcionális*[!] alapon társulatot alakítottak“ (BH. 1933 VIII. 25, 9. l.; mit szólnak ehhez a gimnázionális latin-tanárok?). Hasonló ezekhez egyik fogyatékos magyarságú írónknál: „*Konvenitásból*[!] Lottynak nevezték [a szobalányt], nehogy két Róza legyen a házban“ (Szomory Dezső: Az isteni kert, 3. kiad. 42. l.; elszomorytó dolog, hogy ennek a névadásnak az okát magyar szóval nem lehetett kifejezni). Műtörténészeink műveiben, amint már Zlinszky Aladár (MNY. XIII, 16) joggal megróttá, ilyen furcsa szóalakat találunk: *ornamens*, *postamens*; a német *Ornament* és *Postament* szókat ugyanis (amelyek latin, illetőleg középlatin *ornamentum*, *postamentum*-ra mennek vissza) az *Assistent*, *Dirigent*-féle német szók latin megfelelőinek, az *assistens*, *dirigens*-nek mintájára *-ens* végűekké alakították át, a helyett hogy megmaradtak volna a magunk *díszítménye* és *talapzata* mellett. Folyóiratban olvastam ezt: „Lírája nem érez idegenséget életünk egyetlen *problematív* jelenségével szemben sem“ (Magyar Szemle VI, 111; Cicero szelleme némi idegenkedést érezne ezzel a szóalkotással szemben). Befejezésül még egy példa: „A dumának a békeajánlatot elutasító határozata az orosz népben a legnagyobb *recensust* kellette“ (BH. 1916 XII. 20, 7. l.). „Nagy *recenzust* kelte“ (BH. 1929 V. 18, 2. l., és betűszerint így uo. VIII. 29, 6. l.; az effélék ha *visszatetszést* nem is, de némi *resensust* mindenesetre kelhetnek sok nyájas olvasóban).

Mint nyelvész ezeket az adatokat latin eredetű képzőink tenyészetének érdekes példáiul könyvelhetném el,¹ mégis mint nyelvművelő, akinek folyton nyelvünk ere-

¹ Vö. Gyalmos Jánosnak „Latin eredetű képzőink“ c. cikkét, MNY. XXIX, 221., 280. l.

deti sajátosságainak és ezzel együtt *eredeti szókincsének* megőrzése és fejlesztése lebeg szemem előtt, azt kérdem: szükségünk van-e nekünk arra, hogy az eredeti szóalkotás biztosabb talaját elhagyva, egy *holt* nyelv ingoványaira tévedjünk, és olyan latin szóalakokat gyártsunk, amelyeket a hozzáértők fejszóváló megütközéssel fogadhatnak, talán meg is mosolyognak? A latin nyelvnek nincs szüksége rájuk, de nincs a magyarnak sem.

f) A magyarul gondolkodás hiánya vagy fogyatékossága mutatkozik az előbbi pont jelenségein kívül abban is, hogy az akár szükséges, akár szükségtelen idegen szóból nem igyekszünk *eredeti képzővel* alkotni származékokat, hanem e helyett latin képzővel újabb idegen szót formálunk, vagy pedig készen átvesszük az idegen szónak a hajtásait is. Ha már ugyanis *gimnázium*, *jubileum*, *millénium*, *miniszter* és *minisztérium*, *múzeum* stb. nélkül el nem lehetünk, legalább melléknévül *gimnáziumi-t*, *jubileumi-t* vagy *jubileumos-t*, *milléniumi-t*, *miniszteri-t* vagy *minisztériumi-t*, *múzeumi-t* stb. mondhatnánk, s ezekkel is elkerülhetnénk egy-egy igazán szükségtelen idegen elemet. E helyett mégis ilyesmiket hallunk és olvasunk: „az egyetem fizikai [*természettani-t* már nem mondhatnánk?] intézetének nagy *amfiteatrális* előadóterme zsúfolásig megtelt“ (BH. 1931 XI. 18, 4. l., e h.: *amfiteátrumszerű*, ha már a *színkörszerű-t* nem kedveljük); „*bacilláris* fertőzés“, „*bakteriális* fertőzés“ (idézve föntebb az e) pont *ö*) szakasza alatt, ezek h.: *bacillusos*, *baktériumos*); „a nemzet *banderiális* hódolatánál jelen akart lenni“ (BH. 1931 I. 18, 7. l., e h.: *bandériumos*); „a felszívódás *fizikális* folyamata [a szervezetben] meg van zavarva“ (Szöllősy Lajos: A táplálkozás, 68. l., e h.: *fizikai*, ha már itt a *természettani* szót nem tarjuk alkalmasnak); „az amerikai kormány még most is vonakodik *formális* szövetséget kötni“ (BH. 1917 IV. 13, 5. l., e h.: *formaszerű*, amit egyébként pár sorral tovább a közlemény is mond); „az ötö-

dik osztálytól felfelé a középiskolák három irányba ágazódnak el: *gimnázialis*, *reálgimnázialis* és *reális studiumok* irányába“ (BH. 1933 XII. 31, 2. l., félhivatalos közleményben, egyúttal valóságos *iskolapéldájául* az idegen szók torlódásának, e h.: gimnáziumi, reálgimnáziumi és reáliskolai tanulmányok); „*jubiláris* közgyűlés“ (BH. 1916 V. 3, vc.); „*jubiláris* alapítvány“ (uo. XII. 20, 10. l.; örömmel jegyzem ide a következő magyaros helyettesítését: „ezt a nevezetes évfordulót a Társaság nagyszabásu *jubileumi* üléssel ünnepli meg“ uo. 1927 I. 1, 21. l.; „előkészületek a Szent Imre *jubileumi* évre“ uo. 1929 XI. 5, 6. l. stb.; mi gátol meg abban, hogy mindig így ne mondjuk?); „*kérjük* felállítandó *kamarális* szervezetünk elismerését“ (uo. 1918 XII. 6, a körjegyzők emlékiratában, e h.: *kamarai*); „*katasztrális* hold“ helyett magyarabb volna „*kataszteri* hold“, amint nagy ritkán olvashatni is, mint pl.: „ugyanilyen célból vettek el kétmillió *kataszteri* holdat a magyaroktól“ (uo. 1929 XII. 13, 3. l.); „*katasztrófális* áresés“ helyett (BH. 1930 X. 10, 1. l. stb.) magyarabb a *katasztrófaszerű*; „*katégoriális* elkülönödés“ (Danubia-féle Tudományos Gyűjtemény 16. sz. 42. l., e h.: *katégoriabeli*, ha már *szófajbéli*-t átallunk mondani, ami itt éppen alkalmas volna); „*millenáris* emlékmű“ (Uj Idők 1932 X. 9, 451. l.); „*millenáris* sportpálya“ (1931-iki sporthirdetésben, stb., e h.: *milléniumi*, ha már az *ezredévi*-t kicsinyeljük); „szándékszik-e [a miniszter] a közkereseti társaságban résztvevő *miniszteriális* tisztviselőket innen kiléptetni“ (BH. 1920 III. 23, 3. l.); „*miniszteriális* bizottság az adósérelmek orvoslására“ (uo. 1926 X. 6, 2. l., közleménycím; magában a közleményben aztán magyarul: „*minisztériumi* bizottság“); „*miniszteriális* iratanyag“ (uo. 1929 I. 18, 9. l.); „*miniszteriális* kinevezések“ (uo. 1930 VII. 20, 15. l.) stb.; „*muzeális* értékű tárgyak“ (Kolozsvári Hírlap 1916 XII. 21, 2. l.); „könyvtári, levéltári és *muzeális* kérdésekben“ (BH. 1922 VII. 27, 7. l., két ízben is, egy tör-

vényjavaslatban); „a stockholmi magyar kiállításon két *múzeális* vásárlás is történt, az állami múzeum számára“ (uo. 1928 XII. 2, 19. l.; itt az utána vetett megjegyzés főlölegessé is teszi a deákos melléknevet); „semmiféle *parlamentáris* képviselote nincs“ (uo. 1922 IX. 3, 2. l.; a közleménycimben magyarul: „1,200000 ember *parlamenti* képviselot nélkül“) stb.; „erkélyes különszobák *szanatoriális* ellátással (uo. 1930 XI. 4, 10. l., hirdetésben, e h.: *szanatórium*i, ha már a *gyógyintézeti*-t megvetjük), stb. stb. Ilyenek más latin képzéssel ezek is: „mindenki *biblikus* szólamokat fúz szavai közé“ (Budapesti Szemle CLXIII, 374; pár sorral alább magyarul: „még udvarlásukba is beletéved egy-egy *bibliai* szólam“); „az ő *biblikus* történeteinek lüktető stílusában“ (BH. 1917 V. 10, 7. l.), stb.; „*drakonikus* intézkedések“ (uo. 1916 VI. 15, tartománygyűlési közleményben, e h.: *drákói*); „*dramatikus* jelenetet rögtönöznek“ (MNy. XXIII, 69, alább magyarul: „*drámai* jelenetéről“); „mit is mondott az *profétikus* szavaiban“ (Hajdu Henrik: Pontoppidan „Szerencsés Péter“-ének fordításában II, 37); „kibökte *profétikus* mondatát“ (uo. II, 63, e h.: *profétai*, ha már a *jósszerű* nem tetszik), stb. stb. Ez utóbbiak nyilván német hatást mutatnak, és a *biblisch*, *drakonisch*, *dramatisch*, *prophetisch* átdeákosításai a *logisch* — *logikus* stb. mintájára, mindenesetre logikus, de nem éppen magyarikus eljárással.

g) Az idegen szókhöz való nagy vonzódásunknak egyik megfigyelhető jelensége az is, hogy az azonos jelentésű, tehát voltaképpen egyértékű eredeti és idegen szók közül többnyire az idegent alkalmazzuk előbb, csak azután fordulunk a magyar kifejezéshez, s ami még sajnálatosabb, hogy gyakrabban élünk az idegen szóval, mintsem egyértékesével, a magyarral.

α) Az idegen szó után a magyarra való egyszerű áttérés példái: „A kisantant szerződésének nincs *aggresszív* tendenciája“, (és valamivel alább:) „a kisantant-

szerződés *támadó* jellegének igazolására“ stb. (BH. 1933 II. 26, 4. l.). „Rögtön kézzelfogható *akció* lett belőle“ (a megszólalásból, és alább:) „az ilyen *mozgalmak* kivételnek már megvan a kidolgozott útja“ (uo. 1934 II. 25, 9. l.). „A kormányzóné *segélyakciója*“ (rovatecím, s a rovat állandóan így kezdődik:) „Vitéz nagybányai Horthy Miklósné nyomorenyhítő *mozgalmára* ... a következő adományok érkeztek“ (BH. pl. 1934 III. 9 stb.). „A katonatisztek *aktiválásának* új rendje“ (közleménycím, s a szövegben:) „*ténylegesítésük* határozott nyereséget jelent“ (Az Ujság 1918 II. 24, 9. l.). „Ez [a takarékoság hirdetése] ma *aktuálisabb*, mint tegnap volt, holnap pedig talán még égetőbb *időszerű* lesz, mint ma“ (BH. 1930 X. 31, vc.). „Lebrun első elnöki *aktusa*“ (cím, s a szövegben:) „egyik első elnöki *cselekménye* az lesz, hogy“ stb. (uo. 1932 V. 14, 7. l.). „Németország ragaszkodik a békeszerződésekre való *alludálásához*“ (cím, s a szövegben:) „Németország még sokszor fog *hivatkozni* a békeszerződésre“ (uo. V. 12, 3. l.). „Az *annexió* kérdésében az értekezlet kívánatosnak tartotta területek *átcsatolása* esetén a hovátartozandóság felett... népszavazással dönteni“ (uo. 1917 VII. 15, 12. l.). „Az *antikapitalista* irányzat“ (és ugyanazon beszédben alább:) „*tőkeellenes* ... hangulat“ (uo. 1932 IV. 16, 3. l.). „Fém-tárgyak *aukciója*“ (cím, s a szövegben:) „Az *árverés* ... pontban négy óraker kezdődik“ (uo. 1917 V. 6, 11. l.). „Ferenczy Károly *cedált* követelése“ (cím, s a szövegben:) „*ráengedményezte* 15.000 pengős követelését“ (uo. 1932 V. 15, 12. l.). „Az izlés *dekadenciája*“ (cím, s a szövegben:) „Az izlés *lesüllyedésében* keressük mi a hibát“ (uo. 1930 VI. 29, 9. l.). „Arlotta követ *dezsönét* adott... A *villásreggelin* számos magyar meghívott előkelőség vett részt“ (uo. 1932 VI. 17, 5. l.). „A háború *diszciplínája* mellett [az olasz király] megteremtette a béke *fegyelmét* is“ (uo. 1933 XI. 19, 3. l., politikai beszédben). „A cár holtteste a *leplombált* ... koporsóból

...eltűnt“ (uo. XI, 26, 12. l., s alább: „*leólmozott* koporsó“ volt olvasható), stb. stb. Ilyen példákkal a napisajtónak úgyszólván minden hasábján találkozhatunk. De nem ritkaság ez egyéb irodalmi termékekben sem, mint pl.: „Nem lehet a szót teljesen *izolálni*, mert a tökéletes *elszigetelés* meghazudtolná a szónak a mozgalmas emberi lélekből való eredetét“ (MNY. XXVI, 204). „Három productiv korszaka van [Aranynak], melyeket két hosszú *improductiv* kor választ el egymástól. Hogy költészetének ezekben a *terméketlen* szakaiban mennyire csak a saját lelkének disharmoniáját érezte“ stb. (Budapesti Szemle CXLV, 245). „Olyan kemény *profilja* van, mint a harapófogónak“ (Herczeg F.: Elbeszélések 175; hogy az eredeti szót még nem feledte el az író, kiderül később: „szabályos és bronzszínű *arcéllel*“ 227. l.). „A rövid laboratóriumi oktatást az egész téli *szemeszterre* ki kellett terjeszteni. Az 1827—28-iki téli *félévre* már októberben lefoglalták az összes helyeket“ (Kósa Miklós: Ostwald „Feltalálók, felfedezők, nagy emberek“ ford., 2. kiad. 194. l.). „A szó vándorlása egyik *szociális* csoportból a másikba“ (s a köv. bekezdésben:) „voltaképpen annyi szókészlet van, ahány *társadalmi* csoport“ (Danubia-féle Tudom. Gyűjtemény, 16. sz. 56. l.), stb. stb.

β) Több ízben is alkalmazzuk előbb az idegen szót, s csak azután visz rá a lelkünk az eredeti kifejezésre. Pl.: „Koránt sem szabad föltennünk, hogy a magyar nemzetben a lengyel *szimpátia* kihalt volna. A magyar, a ki minden elnyomott ... nemzettel *szimpatizált*, *szimpatizál* ma is a lengyelrel ... Ezt a *rokonérzést* nem csökkentette az“ stb. (BH. 1916 IV. 8, vc.). „Az a szomorú korszak... százados *tradíció* folyománya volt... Személyes ténye a szakítás volt az évszázados *tradícióval*. Elismeri, hogy ... a *hagyományokkal* való szakítás mégis megtörtént“ (uo. 1917 I. 23, 3. l., országgy. beszédben). „Az állami tisztviselők *memoranduma*“ (közleményeim, s a szövegben:) „Az igazgatóválasztmány elhatározta,

hogy a határozatokat *memorandumba* foglalja és azonnal megállapította a *memorandum* szövegét. Megbízta az elnököt azzal, hogy ezt a *memorandumot* juttassa el a miniszterelnökhöz“ (és csak 10 sorral alább szerénykedik elő a magyar szó:) „az *emlékiratban* foglaltak... minimumát adják a tisztviselők... kívánságainak“ (uo. 1917 IV. 20, 6. l.). Ugyanezen újság 1918 IV. 7-i számának 2. lapján, egy „Bécsi levél“ című cikkben 3-szor olvashatta az ember a *krízis-t*, s csak 4-edszerre ezt: „a mi *válságunk*“. (Talán csak Bécs volt az oka. Vö. a németben: *die Krise* és *die Krisis*.) Egy dékáni üdvözlő beszédből jegyeztem ki ezt: „Csak egy *momentumot* emelek ki... Mikszáthot pedig éppen azok a *momentumok* vonzották“ (s végre, 3-adszorra:) „mindig megragadta azokat a *mozzanatokot*“ (l. BH. 1926 XII. 24, 3. l.). Egy cikkben 5-ször egymásután *generációt* olvastam, s csak 6-odszorra szólalt meg a satnya magyar *nemzedék* (uo. 1931 III. 8, 5. l.). Egy másik cikkben két *generációt* egy *nemzedék* váltott föl, hogy helyét ismét a *generációnak* adja át (uo. 1932 II. 24, vc.). Egy vezércikk írója 7-szer egymás után használta a *liberalizmus* és *liberális* szókat, míg 8-adszorra föltámadhatott emlékében a Tiszakorszak *szabadelvűsége* (uo. III. 10). Egy másik vezércikk ezzel kezdődik: „A sportnak nincs *szezonja*“, pár sorral alább: „mégis a melegebb hónapok jelentik a *sportszezont*“, s csak a következő mondatban olvashatjuk: „a szabadtéri sport *idénye* megkezdődik (uo. 1934 II. 27). S hogy ne csupán hírlapból idézzek, a Pecz Vilmosról szóló akadémiai emlékbeszédben is például a 4. és 11. lapon *internationalis-t* találunk, s csak a 14. lapon jut a szónoknak eszébe a magunk *nemzetközi szava*, stb. stb.

γ) Hogy a dédelgetett idegen szókat általában többször használjuk, mint saját lekicsinyelt eredeti kifejezéseinket, azt az előbbi két szakasz példáin kívül hadd bi-

zonyítsák a következő, részben szembeszökőbb számarányokat is mutató adatok. Egy cikkben, amelynek címe: „A magyar kormány *memoranduma*“ stb., 3-szor élt az író a címbeli deák szóval, s csak 1-szer mondott *emlékirat*-ot (BH. 1929 IV. 17, 1. l.). Egy Amerikáról szóló rövid közleményben a *prohibició* szót, származékával, a *prohibiciós*-sal együtt 8-szor olvashattam, míg az *alkoholtilalom* szó egyszer, a színmagyar *szesztilalom* pedig, származékával, a *szesztilalmi*-val együtt csupán 3-szor fordult elő benne.¹ Egy *Tradíció* című cikkben ez a szükségtelen deák szó — két ízbeli *tradicionalis* származékával együtt — összesen 25-ször szerepelt, míg a kevésbé tisztelt magyar *hagyomány* csak 14-szer (BH. 1934 II. 25, 8. l.). Egy politikusunknak „*Kultúrproblémánk és a gazdasági helyzet*“ című vezércikkében a *kultúra* szót 9-szer, a *kulturális*-t 8-szor, németes *kultúr*-előtagú összetett szót (aminő a címbeli is) 3-szor (összesen 20) találtam, míg a velük egyértékű magyar *műveltség* és *művelődés* egyenként 1-szer, a *közművelődési* pedig 3-szor (össz. 5) fordult elő; az arány tehát 4:1. A Turán című folyóirat 1922-i évfolyamának 58. lapján 2-szer olvashattam a turáni *variáns* szót, s csak egyszer a latin *változat*-ot. Mereskovszkij „Nagy Péter“ című regénye fordításának II. kötetében 5-ször (108. 109. 115. 117. és 120. l.) szerepel a cári *manifesztum*, s csak 2-szer (109. l.) a *kiáltvány*. Stb. stb.

Az ilyen példák, aminőket a mai irodalmi nyelvsvizsgálásban bárki százával megfigyelhet, nemcsak az idegen szókhoz való mértéktelen vonzódásunknak bizonyosságai, hanem azt is igazolják, hogy fölhozott eredeti szavaink voltaképpen egyértékűek az előnyben részesített idegekkel, hiszen ha mást jelentenének, nem váltogathatók őket emezekkel. Ha pedig az esetek egy részében jó nekünk a magyar szó, kérdezem: miért nem érjük be

¹ A forrást elfeledtem az adat mellé följegyezni.

azzal, s miért cseréljük föl únos-úntalan az idegennel? Nem győzök ezen a nemzetietlen jelenségen eleget csodálkozni, és azt hiszem: nincs a világnak még egy művelt nemzete, amely annyi száz meg száz fogalom nevét váltogatná eredeti szavai mellett szükségtelen idegenekkel, amely oly kevéssé ragaszkodnék saját eredeti szókincséhez, s amely oly közömbösen nézné ennek pusztulását, idegen szókkal való folytonos kicserélődését, mint a magyar teszi. Hiszen ez a divat szerintem éppen olyan, mint ha a nyelvművészet mesterei, a franciák német vagy angol szókkal váltogatnák a maguk eredeti szavait, olyan sűrűn, mint mi a föntebbi példák szerint cselekedszük, mert a mi finnugor nyelvünkől a latin szók s az újonnan fölkapott francia, német stb. szók is épannyira kirínak, mint kirínának a német vagy az angol szók a francia nyelvből.

h) Ennek a sajnálatos nyelvdivatnak aztán természetes következménye, de egyúttal legelszomorítóbb betetőzése az, hogy az egyre jobban kedvelt idegen szók miatt a lekicsinyelt eredetiekről lassanként egészen megfeledkezünk. Erre a jelenségre eddig is több példát idéztem már, hogy pl. egyik írónk nem ismeri a *csiptetőt*, csak a *cvikkert* (Msn. I, 111); a másik csak *suszterről* tud, *cipésről* nem (uo. 112); a harmadik a *relief* kedvelése következtében a *domborművet* egészen elfeledte (uo. II, 99); a negyedik sohasem ír *láthatárt* vagy *látóhatárt*, hanem csak *horizontot* (uo.); egyikünknek nem jut már eszébe a *pszichológiának* a magyar neve (uo. 98); a másikunk előtt ismeretlen a *légsúlymérő* (uo.), stb. stb. Hadd toldjam meg ezeket még néhány adattal. Egy államférfi beszédében például következetesen *krízisekről*, *árkrízisről*, nemzetközi *krízisről* stb. stb. esett a szó, s csak akkor lélegzettem föl, mikor a közlő lap a beszéd egyik szakaszának ilyen címet adott: „Küzdelem a világválság ellen“ (BH. 1930 X. 21; hát — gondoltam — a világ mégis *válságot* él, csak mi, magyarok, me-

gyünk át *kríziseken*, köztük egy veszedelmes nyelv*krízisen* is). Egy volt miniszterünk beszédében ugyanezt a divatos görög, illetőleg német szót (vö. föntebb, a g) pont β) szakasza alatt) 8-szor is olvashattam, a nélkül hogy a *válság* egyetlenegyszer előfordult volna benne (BH. 1932 II. 19, 1. l.). Egy vezércikkben állandóan *garanciával* találkoztam, a nélkül hogy a magyar kifejezések (*kezesség, szavatolás, biztosíték* stb.) egyszer is eszébe jutottak volna az írónak (uo. 1931 XI. 27). Egy hírlapi közleményben véges-végig *villamosrelációról, autóbuszrelációról* stb. volt szó; a *viszonylat* már eszébe sem jutott az írójának (uo. XI. 12, 6. l.). Ugyanabban a műfordításban, amely *cipésről* már nem tud (l. Msn. I, 112)), a *tábornok* helyett is következetesen *generálist* kellett olvasnom (I. k. 164. s köv. II.). Egy *eszményekkel* foglalkozó könyvben e helyett a magyar szó helyett állandóan *ideál-t* és *ideális-t* olvashattam (Bárány Gerő: Útközben; ennyire elavult hát Kazinczyéknak ez a szóalkotása is már?). Stb. stb. Ezeket az alkalmi olvasmányaimból való idézéseket se tekintse senki gáncsnak *egy*es írók vagy szónokok ellen. Mint az *általános* irodalmi és társalgási nyelvszokás évtizedes megfigyelésének eredményét hoztam föl őket, tanúságtételül az idegen szók háttartalan kedvelése mellett, és azt mondom: mentül több eikkben és könyvben, és mentül többen feledkezünk így meg egy-egy szép magyar szavunkról, annál gyorsabban juttatjuk azt a kipusztulás szomorú sorsára. Ha van még bennünk a nyelv művelés terén *hagyománytisztelet* (félek, hogy csak *tradíciókultuszt* ismerünk már), meg kell menteniünk ezeket a veszni térő eredeti szavainkat.

12. Végül mint nyelvünk fejlődésére káros hatású mozzanatot föl kell említenem azt a sajnálatos közömbösséget is, amit a nyelv ügye iránt a magyarosság utolsó nagy harcosának, Szarvas Gábornak elhúnyta óta tapasztalhattunk. Az ő sugalló lelkének és szózatot tollának elnémulását érezzük ezen a körülményen. Csak

így érthető, hogy fogyatékos nyelvérzékű íróknak könyvei és cikkei minden nyelvi átvizsgálás nélkül láthattak az utóbbi időben napvilágot. Erre példákat csak nemrég mutattam be egy újabban megjelent regényfordításból (l. Msn. II, 31), de meg kell most toldanom régebbi kiadványok hasonló helyeivel.

a) Mahler Ede „Ókori Egyiptom“ című munkájában (Budapest, 1909.) lépten-nyomon ilyen magyartalanságokkal és nyelvhibákkal találkoztunk: „*Annijira* át van hatva [Herodotos elbeszélése] mysticismussal és a tolmácsok hazug fecsegéseivel, *semhoggy* belőlük történeti tényekre és igazságokra lehetne következtetni“ (3—4. l.). „Egy felirat van bevésve [a sziklasírba], a *mely* utolsó sorai fokozott mértékben hívják fel tudományos érdeklődésünket“ (46. l., e h.: amelynek). „*Szueczi* földszoros“ (58. és 60. l.); „a *szueczi* völgy szoroson át“ (59. l.; németes ejtés, mert a magyar *Szuez*-t ír és mond). „Az egyiptomiak nyelve *semmiképen* származtatható vagy vezethető le az Afrika belsejében levő nyelvcsaládoktól“ (61. l.). „Ebből származott *bizonyt* a hebraeusok használta »Fárao« név is“ (86. l., e h.: bizonyára v. bizonytal). „Három, sőt négy asszony is közös háztartásban élt *ugyanazon* a munkással“ (121. l.). „Egy egész serege volt azon lényeknek, kik a »legmagasabbnak« *lettek elismerve*“ (176. l.; ilyen németes igealak többször található a könyvben, pl. a 181. 182. stb. ll.). „Egy ősidőben, a melybe[n] még a sumír is *egy* élő nyelv volt, sőt a mely mellett a sémi *egy* oly formában létezett, a mely“ stb. (216. l.; a határozatlan névelőnek ez a németes használata még többször is bántja az olvasót, pl. a 224. 228. stb. ll.). „Ez [a nyelv] ... azon kulcsot tartalmazta, mely minden rejtett dolgot, *mint* az égen, *mint* a földön, felnyitja“ (222. l.). „A kopt nyelv ... az arab népnyelv *által* [magyarosan: népnyelvtől] erősen *be* van *folyásolva*“ (228. l.). „Arról is kellett gondoskodnia, hogy *azokat* a matematikai és mechani-

kai *problemákat*... a jövő nemzedéknek kézikönyv gyanánt szolgáló gyűjteménybe *egyesíttessenek*“ (254. l.); „Ismerték azonban az 1460 éves Szóthisz-korszakot is, a mely *a mozgó-évet összhangzásba hozott az éggel*“ (351. l.), stb. A könyv szerzőjének egy újabb cikkében pedig, a Klebelsberg Emlékkönyvben, ezeket olvastam: „Áton-kult“, „Ámon-kult“ (58. l.); „idegen kult-okkal találkozott“ (60. l.; első pillanatra egyiptomi szót képzeltem bennük, míg eszembe nem jutott, hogy alkalmasint németül vannak gondolva; a német ugyanis a latin *cultus*-t *Kultus*-nak és *Kult*-nak mondja).

b) A féléves időközökben megjelent Nyelvtudomány című folyóiratnak köteteiben (1907—1919.) szintén sűrűn fordultak elő hasonló nyelvi botlások. Csak a kirívóbbakból idézek néhányat: „ha minden képzést, ha még olyan röviden is, meg *akarnám* említeni“ (I, 30); „močiti *ásztatni*: močilo = m. mocsolya »ásztató«“ (I, 35; az író, nyelvész létére, nem érezte ki az *áztatásból* az alapigét); „a melynek gombjait a posztógyárakban a posztó szálainak kifésülésére *használnak*“ (I, 46); „*tegyük*, hogy Benfeynek igaza van, ... akkor sehogy sem tudom a kifejezés mérséklését abban fölfedezni, *ha* a költő ellenségeit *ne* nyíl, hanem a rettenetes Marutok gyűlölete *sujtsa*“ (I, 242); „az osztrák-német nyelvjárásnak azt a sajátóságát említi ..., hogy *l* [értsd: az *l*] minden előtte álló *e*-t, *i*-t *lebializálja* [olv. la-]“ (II, 51); „a lelkesen végzett anyaggyűjtésről, *a mely* [értsd: amelynek] hullámesapásait ...közelről volt alkalmam észlelni, épen az ilyen hosszabb czikk ad némi fogalmat“ (II, 60); „számtalan apró vonásban meg *fognak* elevenedni az olvasó előtt egy eltűnt *idő*“ (uo.); „nem fejthettem volna ki apróra a ... tényállást a nélkül, hogy nagyon is *megszakítottam* [e h.: meg ne szakítottam] volna az összefüggést“ (II, 101); „a szlovének ... ragaszkodtak anyanyelvükhez, *a mit* J. [olv. Jagié] *Prešeren* [e h.: Prešerennek], a lángeszű költőnek *tudja* be — talán bűnül“

(II, 132); „bátran állíthatom, *hogy mindazonáltal, hogy* Weigandnak ... finom füle van..., nem mindig helyesen adja vissza... a... hallott kiejtést“ (III, 71); „a rétoromán nyelvben ugyanannak a latin *basilica* [értsd: basilicának] nyoma ki van mutatva“ (IV, 67); „*maga* [értsd: magának] a régibb tót névnek is kimutatta M. a mását“ (IV, 200); „csak az ottani főgymnasium egy magyar *tanár* [értsd: tanárának] szíves közvetítésével szerezhettem adatokat“ (IV, 204), stb. Nem folytathatom, hiszen valamennyinek meghallgatásához akkora türelem kellene talán, amekkorával közel másfél évtizeden át szemet húnytunk nekik.

Mindezek után azt kérdezem igen tisztelt Ladányi bátyánktól: hát valóban nincs itt semmi baj? Nem veszedelem csírái-e mindazok a jelenségek, amelyeket az én szemem évtizedek óta lát és amelyeknek sajnálatos nyilvánulásait főntebb, de már ezelőtt is annyiszor fölpanaszoltam? Mert, hogy a mondottak lényegét két pontban röviden összefoglaljam, azt látjuk, hogy: 1) a magyarságba beolvadó idegen ajkú elemeknek fogyatékos nyelvérzéke, valamint az idegen nyelvekből való anyag fordításmód következtében bántó, sőt kezdetben egyenesen érthetetlen *idegenszerűségek* tolakodnak be nyelvünkbe, s minthogy ezekkel szemben kellő ellenállás helyett közömbösséget mutatunk, nyelvünk eredeti sajátosságai természetes következményképpen veszendőbe mennek; — 2) saját nyelvi értékeinknek kicsinylésével és az idegennek túlbecsülésénél fogva az *idegen szókat*, főképp a latin-görög, illetőleg nemzetközi kifejezéseket oly nagy mértékben kedveljük, hogy e miatt eredeti szavainkat elhanyagoljuk és feledésbe juttatjuk, eredeti neveik adása és eredeti szók alkotása helyett szükségtelenül idegen szókat kapunk föl vagy gyártunk, és szókincsünket ilyenképpen az elnemzetköziesedés, nyelvünket a keveréknyelvvé válás veszedelmének tesszük ki.

E két főbaj közül a bántó, sőt érthetetlen *idegenszerű-*

ségek veszedelmét alighanem mindnyájan belátjuk, az *idegen szók* kedvelésében rejlő veszedelemre nézve azonban, sajnos, nem vagyunk egy véleményen, azért ezzel a kérdéssel a rá vonatkozóan fölmerült ellennézetek és gáncsok tárgyalásában külön is kell foglalkoznom. Mind a két káros nyelvi jelenségre nézve pedig azt kell még mondanom, hogy ha némelyek szerint kész veszedelemről nem szólhatnánk is talán, az irány, amelyben nyelvünk újabb fejlődése halad, szerintem és többünk szerint mindenesetre aggodalmat keltő, és igen-igen féltő, hogy veszedelembe juttathat, mert végeredményben nyelvünk *eredetiségeinek pusztulása* mutatkozik benne.

A nyelvművelésnek önálló célul kitűzése, az Akadémiában külön Nyelvművelő Bizottság fölállítása és nyelvművelő folyóirat megindítása tehát kétségkívül időszerű szükségnek mutatkozott. Vajha mentől szélesebb körökben találna megértésre a nemes célkitűzés, és mentől nagyobb sikerre vezetne a célért való buzgólkodás!

NYELVJAVÍTÁSOK.

(Első sorozat.)

Egyhangúlag elfogadta a M. T. Akadémiában 1932. dec. 13-án tartott sajtóértekezleten a budapesti napilapok képviselője.

1. Kerüljük a magyar szóval is könnyen és jól kifejezhető *idegen szavakat*; pl. *generáció* helyett írjuk: *nemzedék*, *tradíció* h.: *hagyomány*, *dominál* h.: *uralkodik*, *organikus* h.: *szerves*, *wermut* (*vermouth*) h.: *ürmös* stb.

2. *Bécs*-et írjunk, ne *Wien*-t.

Magyar szövegből kirí a *Wien*, a *wieni*. A francia nem mond le a maga *Vienne*-jéről, sem ezekről: *Londres*, *Rome*, *Venise*. A német is ragaszkodik ezekhez: *Rom*, *Venedig*, *Mailand*, *Genua*. Miért mondjunk le éppen mi szókincsünk régi elemeiről? Használjuk ezeket az ősi városneveinket: *Drezda*, *Lipce*, *Boroszló*, *Tübinga*, *Nápoly*, *Velence*.

3. *Jön*—*megy* közt tartsuk meg az ellentétet.

A *jön* közelítő, a *megy* távolító értelmű. Nem helyes beszéd tehát, ha az utcán azt ígérjük valakinek: Holnap *eljövök* hozzád, hanem: *elmegyek* hozzád. A német mond ilyenkor is *kommen*-t.

4. *Hoz*—*visz* közt is tartsuk meg az ellentétet.

A *hoz* közelítő, a *visz* távolító értelmű. Nem helyes tehát, ha valakinek az utcán azt mondjuk: Holnap *elhozom* hozzád az új könyvemet is, hanem: *elviszem* hozzád. A német mond ilyenkor is *bringen*-t.

5. A *-nál*, *-nél* rag használatában ne utánozzuk a német *bei*-t.

A német *bei* használatát majmolja az ilyen beszéd: A gyermek nevelésénél az a főszempont. — Helyesen: A gyermek nevelésében. — Sokszor a *-ban*, *-ben* rag, sokszor a *-kor* rag, sokszor a *közben* szó használható efféle esetekben. Valódi helyhatározó jelentésben, hasonlításakor természetesen helyes a *-nál*, *-nél*. (Kisséknél fogadás volt. Drágább az arany az ezüstmél.)

6. A *mellett* névutó használatában se utánozzuk a német *bei*-t.

Nem helyes tehát: 4% *mellett* nyújtunk kölcsönt. — Helyesen: 4 százalékra. — Jótállás *mellett* szállítjuk. — Helyesen: jótállással.

7. Az *után* használatában ne utánozzuk a német *nach*-ot.

A német *nach* is terjeszti gyökereit a magyar nyelvben: Utcaelnevezés színészek *után*, — helyesen: színészekről; Törekvés dicsőség *után*, — helyesen: dicsőségre.

8. Az *azt* használatával ne utánozzuk tárgyias igéink mellett a német *es*-t.

Főlöszleges, sőt németes az *azt* odatétele ilyen esetekben: Mint *azt* sokan gondolják, mint *azt* az előttem szóló is kifejtette.

9. *Különféle* szavunkat ne szorítsuk ki a *különböző*-vel a német *verschieden* kedvéért.

A magyarnak két szava van a német *verschieden*-re: *különféle* és *különböző*. Ez utóbbit magyarosan csak akkor használjuk, ha arra is gondolunk, hogy *mástól különbözö*; egyébként a *különféle* a helyes szó. Tehát ne *azt* írjuk, hogy a minisztertanács *különbözö* tárgyakkal foglalkozott, hanem: *különféle* tárgyakkal.

10. *Megtart* szavunkat ne szorítsuk ki a *betart*-tal a német *einhalten* kedvéért.

A magyar ember ezelőtt mindig *megtartotta* a szavát, *megtartotta* a határidőt, vagy nem tartotta *meg*. A *betart* ilyen értelemben csak 30—40 év óta harapódzott el.

11. A *támogat*, *megtámaszt*, *feltámaszt*, *megalapoz* szókat ne szorítsuk ki az *alátámaszt*-tal a német *unterstützen* kedvéért.

12. A *lebont*, *lecsökkent*, *leszerel* szókat ne szorítsuk ki a *leépít* szóval a német *abbauen* kedvéért.

A *leépít* fából vaskarika. A magyar csak *épít*, azaz éppé, egészsé tesz, legfölsőbb *felépít*. Ami azonban egész, ami ép volt, annak a fogyasztása csak *bontás*, esetleg *csökkentés* lehet, de nem *leépítés*.

13. *Elkésni a vonatról*, *lekésni a vonatról*, *elszalasztani a vonatot* szólásainkat ne szorítsuk ki a *lekésni a vonatot* szólással német mintára (*den Zug versäumen*).

14. *Kegyelem a -lag, -leg* ragnak!

Most már minden *-lag, -leg-et* kerülnek, pedig jó ez a rag a maga helyén; nem kell kiirtani. *Valószínűen* mást is jelent, mint *valószínűleg*. Maradjon meg: *valószínűleg, állítólag, illetőleg, mulólag, futólag* stb; ellenben kerüljük e ragnak az *-i* képzővel való összekapcsolását, mert ez a német *-lich* végű szók utánzása: *levélileg, törvényileg, jegyzőkönyvileg, bíróilag* stb.